

Hukuk Fakültesi Dergisi
Ankara Hacı Bayram Veli University
Faculty of Law Review

ISSN: 2651-4141 e-ISSN: 2667-4068
Cilt / Volume 30 Nisan / April 2026 Sayı / No. 2

**ANAYASA MAHKEMESİNİN BİREYSEL BAŞVURU
KARARLARINDA GİDERİM TÜRLERİ**

REPARATION TYPES IN INDIVIDUAL APPLICATION JUDGMENTS
OF THE TURKISH CONSTITUTIONAL COURT

Zeynep HAZAR*

ÖZET

İnsan hakları hukukunda çatı bir kavram olan hukuki çare usuli ve maddi olmak üzere iki unsurdan meydana gelir. Usuli unsur mağdurun ihlal iddiasına karşı başvuru yollarının varlığına ilişkindir. Maddi unsur ise mağdurun yaptığı başvurular neticesinde elde edeceği telafidir. Söz konusu telafi yolları onarım ya da giderim olarak isimlendirilir. 6216 sa. Kanun'a göre Anayasa Mahkemesi bir bireysel başvuru neticesinde ihlal olduğu sonucuna varırsa üç tür giderim yoluna karar verebilir: Yeniden yargılama, tazminat ve ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için gereken diğer giderim yolları. Yeniden yargılama, yargılamanın yenilenmesi ile bazı farklılık gösterir. Bu farklılıkların en önemlileri yeniden yargılama kararının kabule bağlı olmaması ve ilgili mahkemenin Mahkeme tarafından belirtilen işlem ya da eylemi yapmakla yükümlü olmasıdır. Mahkeme maddi ve manevi tazminat kararı verebilir. Mahkeme maddi tazminat giderim yoluna oldukça az sayıda kararda başvurmuştur; manevi tazminat giderim yoluna daha sık başvurursa da tazminat miktarını sembolik nitelikte tutmaktadır. Üçüncü ve son giderim yolu olan ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması

* **Dr. Öğr. Üyesi**, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Genel Kamu Huku-ku Anabilim Dalı/ANKARA, **E-Posta:** zeynep.hazar@hbv.edu.tr, **ORCID:** 0000-0002-5735-9116, **DOI:** 10.34246/ahbvuhfd.1810477.

- **Atıf Şekli/Cite As:** Hazar, Zeynep, “Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarında Giderim Türleri”, HBV-HFD, 2026, C. 30, S. 2, s. 705-758.
- **İntihal/Plagiarism:** Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir./This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

gerekenlere hükmetme yetkisi oldukça geniştir ve numerus clausus değildir. Anayasa Mahkemesi şimdiye kadar bu düzenleme kapsamında ihlalin tespiti, yargı kararının icra edilmesi, yeniden soruşturma, TBMM'ye çağrı, sınır dışı edilmeme, gereği için gönderme ve serbest bırakılma giderim yollarına başvurmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Giderim, Onarım, Bireysel başvuru, Hukuki çare, Anayasa Mahkemesi.*

ABSTRACT

Legal remedy consists of two elements in human rights law: procedural and substantive. The procedural element concerns the availability of remedies against an alleged violation while the substantive element refers to the reparation that the victim obtains as a result of pursuing those remedies. Such remedies are referred to as reparation or redress. Pursuant Law No. 6216, if the Constitutional Court concludes that there has been a violation as a result of an individual application, it may order three types of reparation: renewal of the trial, compensation, and other reparations necessary to eliminate the violation and its consequences. Renewal of the trial differs from retrial in some respects. The most important differences are that the renewal of the trial decision is not subject to acceptance and that the relevant court is obliged to take the action or measure specified by the Court. The Court may award both pecuniary and non-pecuniary damages. The Court has awarded pecuniary damages in a very limited number of judgments; it awards non-pecuniary damages more frequently, but the amount of compensation is symbolic. Other remedies necessary to eliminate the violation and its consequences are quite broad and are not numerus clausus. To date, the Court has ordered the redresses of finding a violation, enforcement of the judicial decision, re-investigation, call to the Grand National Assembly of Türkiye, non-deportation, referral for necessary action, and release.

Keywords: *Redress, Reparation, Remedy, Individual application, The Turkish Constitutional Court.*

EXTENDED ABSTRACT

Legal remedy, in a broad sense, refers to the means of enforcing a right or of preventing or redressing a wrong. In human rights law, a remedy consists of two elements: substantive and procedural. The procedural element relates to the existence of judicial, administrative, or other appropriate remedies

through which the victim may bring a claim of violation. The substantive element consists of the remedies provided for the elimination of a human rights violation and its consequences and is referred to as reparation or redress. The main question this study seeks to answer concerns the types of reparations / redresses adopted by the Turkish Constitutional Court (the Court) in its individual application judgments. In this study, an examination and evaluation will be made within the framework of the relevant articles of the Law No. 6216 on the Establishment and Trial Procedures of the Constitutional Court (the Law) and the individual application case-law of the Turkish Constitutional Court.

Article 50 of Law No. 6216, entitled “Decisions”, regulates the reparations to be preferred in individual applications where the Court finds a violation. Accordingly, it can be stated that if the Court is convinced that a fundamental right and freedom has been violated, there are three types of reparations that it may prefer: (1) Renewal of the trial (2) Compensation (or referring the case to the general courts for the determination of the amount of compensation) (3) Other remedies necessary to eliminate the violation and its consequences. According to the Court, when determining how to remedy the consequences of a violation, an assessment should be made taking into account the nature of the violation. Reparation is not merely the formal but the real elimination of the consequences of the infringement.

The first reparation that the court may adopt is the renewal of the trial. According to the Law, in order to order a “renewal of the trial”, the decision subject to the application must have been delivered by the courts and not by any other public authority. In addition, there must be a legal interest in ordering a renewal of the trial. The legal interest of the individual in obtaining a renewal of the trial decision is that it is possible to remedy the violation and/or its consequences through a retrial. Renewal of the trial differs from retrial in some respects. The most important differences are that the renewal of the trial decision is not subject to acceptance by the relevant court and the relevant court is obliged to take the action or measure specified by the Court.

The second type of reparation that the Court may adopt is compensation. The Court may order compensation for both pecuniary and non-pecuniary damages. The basic rule in determining pecuniary and non-pecuniary damages is the principle of *restitutio in integrum*. In the light of the Court’s case-law and general principles of law, it can be said that there are five common conditions for pecuniary and non-pecuniary damages: (i) There must be a

violation (ii) The applicant must claim compensation (iii) The applicant must have suffered a damage (iv) There must be a causal link between the damage and the violation (v) There should be no need for a detailed examination to determine the amount of compensation. In terms of claims for pecuniary compensation, the applicant must also support his/her claims with information and documents.

The third and final type of reparation that may be adopted in individual application judgments is “the other reparations necessary to eliminate the violation and its consequences”. Judgments aimed at eliminating the violation and its consequences may be made in terms of violations arising from a court decision, as well as in cases where the source of the violation is an administrative act or transaction, a judicial act or a legislative act. The Law sets out other types of reparation by stating that the court shall rule “the remedies necessary for the elimination of the violation and its consequences”. There may be cases where renewal of the trial and compensation are not sufficient. As a matter of fact, the authority granted to the Constitutional Court by the Law to eliminate the violation and its consequences is quite broad and other types of reparations are not numerus clausus. When the Court’s database of individual application decisions is examined, it is seen that the redress tab lists “finding of a violation”, “enforcement of the judicial decision”, “re-investigation”, “call to the Grand National Assembly of Türkiye”, ‘non-deportation’, “referral for necessary action (Court/Prosecutor’s Office)”, “referral for necessary action (Administration)”, “release” in addition to the remedies of renewal of trial, and (pecuniary and non-pecuniary) compensation under the second paragraph of Article 50.

GİRİŞ

Bir insan hakkı ihlal edildiğinde, bu ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için başvurulabilecek yolları ifade etmek üzere İngilizce terminolojide *remedy* (çare) kavramı kullanılmaktadır. Geniş anlamda hukuki çare (*remedy* ya da *civil remedy*), bir hakkın uygulanması ya da bir haksızlığın önlenmesi veya düzeltilmesi için kullanılan araçları ve yolları ifade eder¹. İnsan hakları hukukunda bir çatı kavram olan *remedy*, maddi (*substantive*) ve usuli (*procedural*) olmak üzere iki unsurdan meydana gelir. Usuli unsur, mağdurun ihlal iddiasını taşıyabileceği yargısal, idari ya da uygun diğer mercilere başvuru yollarının varlığına ilişkindir. Maddi unsur ise mağdurun

¹ Black’s Law Dictionary, “remedy” maddesi, s. 1407.

yaptığı başvurular neticesinde elde edeceği telafidir². Onarım (*reparation*) çarenin maddi unsurudur ve devletlerin bir insan hakkı ihlalinin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için öngördüğü çeşitli telafi yollarını ifade etmek üzere kullanılır³.

Onarım, *restitutio in integrum* ilkesinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir. “Eski hale (tam) iade” olarak çevrilebilecek ilke, bir hukuka aykırı davranış gerçekleştikten sonra hukuka aykırı davranış hiç gerçekleşmeseydi “durum” ne olacak idiyse mümkün olduğunca o durumun tesis edilmesi gerektiğini ifade eden bir genel tazmin ilkesidir⁴. İnsan hakları hukuku açısından *restitutio in integrum*, bir insan hakkı ihlali meydana geldikten sonra durumun mümkün olduğu ölçüde ihlalin hiç gerçekleşmediği eski hale döndürülmesidir⁵. Söz konusu ilke insan hakları mahkemeleri tarafından -maddi ve manevi zararları içeren ve onların ötesinde- ihlalin bütün sonuçlarının onarımını ve önceki durumun yeniden tesisini içeren “tam eski hale getirme” olarak geniş yorumlanmıştır⁶. Bu kapsamda insan hakları hukukunda çarenin maddi yönünü içeren *onarımın* temeli de geniş anlamda eski hale (tam) iade ilkesidir⁷. BM Genel Kurulu tarafından 2005 yılında kabul edilen Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Ciddi İhlalleri ile Uluslararası İnsancıl Hukukun Ağır İhlallerinin Mağdurlarının Çare ve Onarım Hakkına Dair Temel İlke ve Esaslar’ın 18. maddesine göre onarım; eski hale getirme, tazminat, iyileştirme (rehabilitasyon), tatmin (*satisfaction*) ve tekrarlanmama güvencelerini içerebilir⁸. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi yargılamasında ise benimsenebilecek bütün giderim yollarını karşılamak üzere “(hakkaniyete

² Shelton, s. 7.

³ Özdemir / Akkaya, s. 91.

⁴ Bilgin, s. 11.

⁵ Aygut, s. 183.

⁶ Özdemir / Akkaya, s. 98; Papamichalopoulos and Others v. Greece (Article 50), 14556/89, 31.10.1995, p. 34. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ilkenin temeli olarak Geçici Uluslararası Adalet Divanının 1928 tarihli bir kararını görmektedir. Buna göre “Temel ilke..., onarımın (giderimin) mümkün olduğu ölçüde hukuka aykırı eylemin bütün sonuçlarını ortadan kaldırması ve o eylem gerçekleşmemiş olsaydı -büyük ihtimalle- var olacak durumu yeniden tesis etmesidir”, Salduz v. Turkey, 36391/02, 27.11.2008, p. 5.

⁷ Özdemir, s. 659.

⁸ Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law, General Assembly Resolution 60 /147.

uygun) tatmin (just satisfaction)” kavramı kullanılmaktadır⁹.

Anayasa Mahkemesi¹⁰, bireysel başvuru kararlarında onarım ile eş anlamlı olarak “giderim” kavramını kullanmaktadır¹¹. Mahkemeye göre ihlalin sonuçlarının nasıl giderileceği belirlenirken ihlalin niteliği nazara alınarak bir değerlendirme yapılmalıdır. Buna göre giderim, ihlalin sonuçlarının şeklen değil gerçek anlamda ortadan kaldırılmasıdır¹². Bu çalışmanın amacı Mahkemenin bir ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması ve onarılması için benimsediği giderim türlerini 6216 sayılı Kanun ve AYM içtihatları çerçevesinde ortaya koymaktır.

Bireysel başvuru usulüne ilişkin temel kurallar, Anayasa’nın Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkilerinin düzenlendiği 148. maddesine 2010 yılında ilave edilen fıkralarla belirlenmiştir¹³. Anayasa’nın 148. maddesinde yer alan “Herkes, Anayasa’da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir” ifadesi bireysel başvurunun bir hukuki çare olarak usuli boyutunu ortaya koyar. Söz konusu anayasa hükmü, bireysel başvurunun esas ve usullerine ilişkin ayrıntıların kanunla düzenleneceğini ifade etmiştir. Anayasa Mahkemesi önüne gelen bir bireysel başvuruda ihlal kararı verdiğinde, Anayasa’nın 148. maddesi ve 6216 sa. Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun’un¹⁴ 45 ila 51. maddeleri çerçevesinde, ihlalin ve sonuçlarının

⁹ Erge, s. 5. AİHM çoğunlukla tazminat giderim yolunu tercih etse de son yıllardaki içtihatlarında giderim yollarını çeşitlendirmektedir; Çakmak, Hakkaniyete Uygun Tatmin, s. 55-59, s. 74. AİHM’in benimsediği diğer onarım yolları bireysel önlemler, genel önlemler ve pilot karar, rehabilitasyon, tespit kararı ve sembolik tazminat, masraf ve giderler olarak sayılabilir; Çakan, s. 67-85.

¹⁰ Buradan sonra AYM ya da Mahkeme olarak da kullanılacaktır.

¹¹ Çalışmada da bu tercih benimsenmiştir.

¹² AYM, T. 07.11.2019, B. No 2016/12506, Aligül Alkaya ve Diğerleri Başvurusu (2), p. 56, 59 (www.anayasa.gov.tr).

¹³ Anayasa m. 148 (Ek fıkra: 7/5/2010-5982/18 md.) Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır.

(Ek fıkra: 7/5/2010-5982/18 md.) Bireysel başvuruda, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamaz.

(Ek fıkra: 7/5/2010-5982/18 md.) Bireysel başvuruya ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.

¹⁴ Buradan sonra Kanun ya da 6216 sa. Kanun.

ortadan kaldırılması için hangi giderim yoluna müracaat edilmesi gerektiğini hüküm altına almaktadır.

Kişilerin, temel hak ve özgürlüklerinin ihlal iddiasını Anayasa Mahkemesi önüne getirdikten sonra hangi telafi yolunun tercih edilebileceği 6216 sayılı Kanun'un "Kararlar" başlığı taşıyan 50. maddesinde düzenlenmiştir. Kanun'da her ne kadar "Kararlar" başlığı tercih edilmişse de 50. maddede yapılan düzenleme ihlal ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için başvurulacak giderim yollarını ele almaktadır. Nitekim AYM'nin bireysel başvuru kararlarının son yıllarda biçim yönünden yaşadığı değişim bunu açıkça ortaya koymaktadır. AYM Kararlar Bilgi Bankası'nda yer alan bireysel başvuru kararları tarandığında giderim yoluna ilişkin incelemenin ve kararın 2022 yılına kadar "6216 Sayılı Kanun'un 50. Maddesi Yönünden" başlığı altına ele aldığı belirlenmiştir. 2022 yılından itibaren ise karar yazımında bir değişikliğe gidilmiş ve kararların ekseriyetinde "Giderim" biçiminde özel bir başlık altında değerlendirme yapılmaya başlanmıştır¹⁵. Bu durum Mahkemenin de 50. maddeyi giderim başlığı altında ele aldığını göstermektedir.

AYM'nin ihlalin ortadan kaldırılması için başvurabileceği giderim yollarını 50. madde çerçevesinde ikili bir ayırım yaparak incelemek gereklidir. 50. maddenin 1. fıkrasında ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için gerekenlere hükmedilebileceğini ifade eden genel düzenleme, kaynağı mahkeme kararı olan ihlaller de dahil olmak üzere, bütün ihlal iddialarına karşı başvurulabilecek giderim yollarını işaret eder¹⁶. Mevzubahis fıkra da AYM'nin ihlal kararı vermesi durumunda "ne yapması gerektiğine" ilişkin genel bir çerçeve çizilmiş ve yetki verilmiştir. Buna göre: "İhlal kararı verilmesi halinde ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmedilir". İhlalin ortadan kaldırılmasına ilişkin AYM'ye verilen ve her bir somut olayın koşulları içinde farklı bir "yapılması gereken"i doğuran bu yetki,

¹⁵ Kavram çoğunlukla "GİDERİM" şeklinde büyük puntuyla ve roma rakamıyla numaralandırılarak, bazı başvurularda ise Mahkemenin değerlendirmesinin içinde "Giderim yönünden" alt başlığı altında incelenmiştir. Yapılan araştırmada söz konusu kullanımın 2022 yılının son aylarında başladığı tespit edilmiştir. Örneğin bkz. AYM, T. 13.09.2022, B. No. 2019/13383, Ali Su ve Mersin Çevre ve Doğa Derneği Başvurusu; AYM, T. 05.10.2022, B. No. 2019/5327, Sevim Salihoğlu Başvurusu; AYM, T. 03.11.2022, B. No. 2018/3672, Abdusselam Erdoğan Başvurusu (www.anayasa.gov.tr). Doğru da bireysel başvuru kararlarına ilişkin biçim değerlendirmesi yaptığı makalesinde Hüküm bölümünde giderimin nasıl sağlanacağını belirtmesi gerektiğini ifade etmiştir; Doğru, "Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarının Biçim Yönünden Değerlendirilmesi", s. 65.

¹⁶ Gümüşay, s. 188.

doktrinde “isimsiz usuller” olarak da adlandırılmıştır¹⁷.

50. maddenin 2. fıkrası ise ihlalin münhasıran bir mahkeme kararından kaynaklanması durumunda başvurulabilecek giderim yollarını düzenlemiştir:

“Tespit edilen ihlal bir mahkeme kararından kaynaklanmışsa, ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeniden yargılama yapmak üzere dosya ilgili mahkemeye gönderilir. Yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmayan hâllerde başvurucu lehine tazminata hükmedilebilir veya genel mahkemelerde dava açılması yolu gösterilebilir. Yeniden yargılama yapmakla yükümlü mahkeme, Anayasa Mahkemesinin ihlal kararında açıkladığı ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde mümkünse dosya üzerinden karar verir.”

Yukarıdaki açıklamalar ışığında AYM’nin bir temel hak ve özgürlüğün ihlal edildiğine ikna olması halinde tercih edebileceği üç temel giderim yolu bulunduğu ifade edilebilir: (1) Yeniden yargılama (2) Tazminata hükmetme (ya da tazminat miktarının belirlenmesi amacıyla genel mahkemelerde dava açılması yolunu gösterme) (3) İhlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için gereken diğer giderim yolları.

I. YENİDEN YARGILAMA

Yeniden yargılama kararına ilişkin temel ilkeler Kanun’un 50. maddesinde¹⁸ belirtilmiştir: “Tespit edilen ihlal bir mahkeme kararından kaynaklanmışsa, ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeniden yargılama yapmak üzere dosya ilgili mahkemeye gönderilir.” AYM’nin de ifade ettiği üzere bir ihlal; idari eylemler ve işlemler, yargısal işlemler ya da yasama işlemlerinden kaynaklanabilir. Bu nedenle bir ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmedilmeden önce ihlalin kaynağının belirlenmesi gerekmektedir¹⁹. Kanun’a göre “yeniden yargılama” kararı verilebilmesi için başvuru konusu kararın herhangi bir kamu gücü

¹⁷ Yaşar, s. 78, 112.

¹⁸ Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü’nün 79. maddesinde de yeniden yargılamaya ilişkin Kanun ile benzer bir düzenleme yapılmıştır: “1) Bölüm, ihlalin bir mahkeme kararından kaynaklandığını tespit ederse; a) İhlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeniden yargılama yapmak üzere dosyayı ilgili mahkemeye gönderir. İlgili mahkeme, Bölümün ihlal kararında açıkladığı ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde yeniden yargılama yapar ve mümkünse dosya üzerinden ivedilikle karar verir.”

¹⁹ AYM, T. 07.06.2018, B. No. 2014/8875, Mehmet Doğan Başvurusu, p. 57 (www.anayasa.gov.tr).

tarafından değil yalnızca *mahkemeler* tarafından verilmiş olması gerekir. Aynı zamanda yeniden yargılama kararı verilmesi için *hukuki bir yararın* varlığı gereklidir. Kişinin yeniden yargılama kararı alınmasındaki hukuki yararı, ihlalin ve / veya sonuçlarının yeniden yargılama ile giderilmesinin mümkün olmasıdır²⁰.

Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası'nda yapılan taramada, yeniden yargılama giderim yoluna müracaat edilen 4257 karar tespit edilmiştir²¹. Bu sayı Bilgi Bankası'nda yer alan kararların toplamının yaklaşık üçte birini oluşturmaktadır²². Mahkemenin 2024 Yıllık Raporu'nda yayımladığı istatistikler dikkate alındığında adil yargılanma hakkının, Türkiye'nin sistemik problemlerinden biri olan makul sürede yargılanma hakkından sonra, en çok ihlal edilen hak olduğu tespit edilmiştir²³. Diğer taraftan yeniden yargılamanın birçok temel hak ve özgürlük bakımından çatı bir onarım yolu olduğu ifade edilebilir. Zira ihlalin kaynağı bir idari eylem ya da işlem olsa da yargı denetimine tabi olduğundan AYM'nin önüne bir mahkeme kararı olarak gelmektedir. İhlalin kaynağı özel kişiler olduğunda da benzer şekilde başvuru Mahkemenin önüne tüketilmesi gereken yargısal yolların nihayetinde ulaşmaktadır. Bu bakımdan yeniden yargılama giderim yoluna ilişkin kararlarının çokluğu şaşırtıcı değildir.

Mahkemenin yeniden yargılama kararıyla ilgili en önemli tartışmalardan biri kavramın yargılamanın yenilenmesi kurumuyla arasındaki benzerlikler ve farklılıklardır. Yargılamanın yenilenmesi²⁴, hukuk sistemlerinin ağır ve ciddi yargılama hataları nedeniyle verilen kararların davanın yeniden

²⁰ Yaşar, s. 81.

²¹ <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?Giderim%5B%5D=15> Erişim Tarihi: 31.07.2025.

²² Çalışmanın yapıldığı tarih itibarıyla Kararlar Bilgi Bankası'nda 15459 tane karara ulaşılabilmektedir.

²³ Bkz. Yıllık Rapor 2024, Anayasa Mahkemesi Yayınları, s. 201, https://www.anayasa.gov.tr/media/9655/2024_yillik_rapor.pdf Erişim Tarihi: 31.07.2025.

²⁴ Yargılamanın yenilenmesi HMK ve CMK sistematığı içinde olağanüstü kanun yolları başlığı altında, İYUK'ta ise kanun yolları başlığı altında düzenlenmiştir. Doktrinde de yargılamanın yenilenmesinin olağanüstü kanun yolu olduğunu belirten görüşler mevcuttur; Kuru / Aydın, s. 574; Şahin / Göktürk, s. 674; Gündüz, 24, 25. Bununla birlikte yargılamanın yenilenmesinin kanun yolu niteliği tartışmalıdır. Doktrinde yargılamanın yenilenmesinin nihai bir kararın gözden geçirilmesi ve denetlenmesi bakımından geniş anlamda bir kanun yolu olduğu, ancak esas itibarıyla kesinleşen kararı yeniden ele almaya yarayan ve uygulamada da dava olarak görülen hukuki bir çare olduğu belirtilmiştir; Özekes, "Kanun Yolları", s. 2324; benzer yönde bkz. Atalı / Ermenek / Erdoğan, s. 659; Tanrıver, s. 136.

görülmesi suretiyle iptal edilmesi ve gerektiğinde esasa ilişkin yeni bir karar verilebilmesini mümkün kılan kurumlardan biridir²⁵. Söz konusu müessese Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda (HMK) *yargılamanın iadesi*, Ceza Muhakemesi Kanunu'nda (CMK) ve İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda (İYUK) ise *yargılamanın yenilenmesi* olarak isimlendirilmiştir. Yargılamanın yenilenmesi yoluna başvurmak için muhtelif şartlar öngörülmüştür: (i) Yargılamanın yenilenmesi kurumuna başvurmak için kesin hüküm niteliğinde bir mahkeme kararının mevcut olması gereklidir²⁶. (ii) Yargılamanın yenilenmesi yolu resen değil isteme bağlı olarak işler²⁷. (iii) Yargılamanın yenilenmesi talebi adli ve idari yargı usul kurallarını düzenleyen kanunlarda düzenlenen bazı sürelerle tabi olabilir²⁸. (iv) Yargılamanın yenilenmesi talebi için kanunlarda düzenlenen yargılamanın yenilenmesi nedenlerinin varlığı şarttır²⁹. HMK, CMK ve İYUK düzenlemelerine göre Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararlarının aksine AYM'nin bireysel başvuru kararları bir yargılamanın yenilenmesi nedeni değildir³⁰. (v) Mahkemeler, gerekli

²⁵ Atalı / Ermenek / Erdoğan, s. 658.

²⁶ HMK m. 374; CMK m. 311 / 1; İYUK m. 53 “Danıştay ile bölge idare, idare ve vergi mahkemelerinden verilen kararlar hakkında, aşağıda yazılı sebepler dolayısıyla yargılamanın yenilenmesi istenebilir...”. İYUK 53. maddede kesin hüküm ya da kesinleşen hüküm ifadesi yer almasa da adli yargıda olduğu gibi idari yargıda da yargılamanın yenilenmesine başvurmak için kesin hükmün varlığı şarttır; Boz / Nacak / Ceylan / Bayer, s. 93, Acun, s. 339-340. Hukuki güvenlik ilkesinin bir sonucu olan kesin hüküm, kişiler arasındaki uyuşmazlıkların kesin bir şekilde çözümlenmesi amacına hizmet eder. Şekli anlamda kesin hüküm, bir karara karşı olağan kanun yollarına (istinaf, temyiz) başvurulamayacağı anlamına gelir. Maddi anlamda kesin hüküm, yargı kararlarına tanınan yasal gerçeklik niteliğini ifade eder. Bir hükmün maddi anlamda kesinliği aynı konu, aynı neden ve aynı taraflar arasındaki bir uyuşmazlığın bir mahkeme önünde tekrar görülememesidir. Maddi anlamda kesin hükmün ön koşulu, hükmün şekli anlamda kesinleşmesidir; Kuru / Aydın, s. 554-561; Atalı / Ermenek / Erdoğan, s. 557-561.

²⁷ HMK m. 374; CMK m. 317; İYUK m. 53.

²⁸ HMK m. 377 / 1; CMK m. 311 / f; İYUK m. 53 / 3.

²⁹ HMK m. 375 / 1, CMK m. 311 / 1; İYUK m. 53. Konuya ilişkin alanyazınında yaygınlıkla yargılamanın yenilenmesi nedenlerinin tahdidi olduğu, yorum ve kıyasla genişletilemeyeceği kabul edilmektedir; Tanrıver, s. 140; Özkes, “Kanun Yolları”, s. 2328; Atalı / Ermenek / Erdoğan, s. 660, 661; Nişancı, s. 67; Akbulut, s. 19; Çağlayan, İdari Yargılama Hukuku, s. 843, 844; Bakım, s. 928.

³⁰ Doktrinde yargılamanın yenilenmesi ile yeniden yargılama kurumlarının esasen aynı olduğu ve 6216 sa. Kanun'da yer alan düzenlemenin yargılamanın yenilenmesi nedeni olarak “kanunilik” şartını sağladığı ileri sürülmüştür; Erdoğan, s. 62. İdari yargılama usulünde yargılamanın yenilenmesinin İYUK'ta sayılan nedenlerin yanı sıra diğer kanunlardaki nedenlerle de mümkün olduğunu belirten görüşler mevcuttur, Akyılmaz / Sezginer / Kaya, s. 715, 116. dp. Bu bakış açısına göre bireysel başvuru kararları da bir yargılamanın yenilenmesi nedeni olabilir. Konuya ilişkin ayrıntılı tartışmalar için bkz. Erdoğan, s. 45-49. Aksi yönde bir

usuli incelemeler çerçevesinde yargılamanın yenilenmesi talebini kabule değer görüp görmeme konusunda değerlendirme yapar. Diğer bir deyişle yargılamanın yenilenmesi talebi kabul edilebileceği gibi kabul edilmeme ihtimali de mevcuttur³¹. (vi) Yargılamanın yenilenmesi isteminin kabulü hükmün icrasını ve / veya infazını durdurmaz. Ancak ilgili mahkemeler icranın ya da infazın durdurulmasına karar verebilir³². (vii) Yargılamanın yenilenmesi talebinin kabulü sonrasında hem adli yargıda hem de idari yargıda iki tür karar verilebilir: 1. Mahkeme yargılamanın yenilenmesi sebebini eski hükme etkili bulmaz ve eski hükmünü onar. 2. Mahkeme eski hükmü kısmen ya da tamamen değiştirir³³.

6216 sa. Kanun kapsamındaki giderim yollarından biri olan “yeniden yargılama”nın bazı bakımlardan yargılamanın yenilenmesi ile benzer özellikler gösteren, bazı bakımlardan ise farklılık arz eden bir kurum olarak tasarlandığı söylenebilir³⁴. 50. maddenin 2. fıkrasında yeniden yargılamaya ilişkin kısa bir düzenleme yapılmıştır: “...Yeniden yargılama yapmakla yükümlü mahkeme, Anayasa Mahkemesinin ihlal kararında açıkladığı ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde mümkünse dosya üzerinden karar verir”³⁵. Buna göre ilgili

görüş için bkz. Boz / Nacak / Ceylan / Bayer, s. 122. Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru kararlarını bir yargılamanın yenilenmesi nedeni olarak gören bir diğer görüş için bkz. Centel / Zafer, s. 961. Benzer biçimde AYM de bazı kararlarını, bireysel başvuru kararlarının CMK’daki düzenlemeye ek bir yargılamanın yenilenmesi nedeni tesis ettiği çerçevesinde kurgulamıştır. Örn. bkz AYM, T. 26.01.2023, B. No. 2019/33281, İbrahim Er ve Diğerleri Başvurusu, p. 52 (www.anayasa.gov.tr). AYM Başkanvekili Hasan Tahsin Gökcan ve AYM üyesi Muammer Topal karşı oy yazılarında “Yerel mahkemenin anılan kararı yeniden yargılama sebebi sayması için bu husus ilgili kanunda açıkça düzenlenmiş olmalıdır...kesin hükmün otoritesinden yararlanan ve bireysel başvuruya konu edilmemiş dava dosyaları bakımından emsal hak ihlali kararının ‘yargılamanın iadesi-yenilenmesi’ nedeni teşkil etmesi hukuk sistemimiz bakımından mümkün değildir. Bunun yolu CMK m. 311 veya 6216 sayılı Kanunun 50. maddesinde bu konuda açık bir düzenleme yapılmasıdır” diyerek Mahkemenin bu tutumunu eleştirmiştir, İbrahim Er ve Diğerleri, Karşıoy Gerekçesi, p. 6.

³¹ Bkz. HMK, m. 374 ila 381; CMK m. 311 ila 323; İYUK m. 53 ila 55.

³² HMK m. 381; CMK m. 312.

³³ Kuru / Aydın, s. 584. HMK m. 380, CMK m. 323. İYUK M. 55’te yargılamanın yenilenmesi isteminin kanunda yazan sebeplere dayanmaması halinde istemin reddine karar verileceği ifade edilmiştir. Ancak İYUK’ta yargılamanın yenilenmesi talebi sonrasında uygulanacak usul ve kararlara ilişkin ayrıntılı düzenlemeler yer almamaktadır. Bununla birlikte idari yargı alanında yeniden yargılama istemini kabul eden mahkemelerin yukarıda sayılan iki alternatif kararı verebilecekleri söylenebilir; Tansuğ, s. 131; Acun, s. 349.

³⁴ Yargılamanın yenilenmesi ve yeniden yargılamanın farklı müesseseler olduğu yönündeki görüş için bkz. Kanadoğlu, s. 241, 242; Gümüşay, s. 80, 81.

³⁵ Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü’nün 79. maddesinde bu ifadeye yalnızca “ivedilikle” kelimesi eklenmiştir: m. 79/1-a “İhlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeniden yargılama

mahkeme taleple bağılı olarak, mümkünse dosya üzerinden ve ivedilikle konuya ilişkin kararını vermelidir.

Kanun'daki ifadelerin yanı sıra AYM de *Mehmet Doğan Başvurusunda* yeniden yargılama kurumunun temel özelliklerini ortaya koymuştur. Mahkemenin mezkûr başvuruda yargılamanın yenilenmesini dışlamayan ancak bazı ek özellikler içeren bir "yeniden yargılama" görüşüne sahip olduğu söylenebilir:

"6216 sayılı Kanun'un 50. maddesiyle işaret edilen yeniden yargılama kavramı, ilgili usul kanunlarında düzenlenen yargılamanın yenilenmesi kurumundan belli yönlerden farklılık taşımaktadır. Kuşkusuz ki Anayasa Mahkemesinin yeniden yargılamaya hükmettiği durumlarda da derece mahkemesi kesin hükme bağlanmış bir uyuşmazlığı yeniden ele almaktadır. Bu yönüyle ilgili usul kanunlarında düzenlenen yargılamanın yenilenmesi müessesesi ile Anayasa Mahkemesince yeniden yargılamaya hükmedilmesi arasında bir farklılık bulunmamaktadır. Ancak Anayasa Mahkemesinin, tespit edilen ihlalin giderilmesi amacıyla yeniden yargılama yapılmasına hükmettiği hallerde, ilgili usul kanunlarında düzenlenen yargılamanın yenilenmesi kurumundan farklı olarak yargılamanın yenilenmesi sebebinin varlığının kabulü ve önceki kararın kaldırılması hususunda derece mahkemesinin herhangi bir takdir yetkisi bulunmamaktadır. Zira ihlal kararı verilen hallerde yargılamanın yenilenmesinin gerekliliği hususundaki takdir derece mahkemelerine değil ihlalin varlığını tespit eden Anayasa Mahkemesine bırakılmıştır. Derece mahkemesi Anayasa Mahkemesinin ihlal kararında belirttiği doğrultuda ihlalin sonuçlarını gidermek üzere gereken işlemleri yapmakla yükümlüdür³⁶."

Mahkeme *Aligül Alkaya ve Diğerleri* kararında da yeniden yargılamaya ilişkin önemli ilkeleri ortaya koymuştur:

"Ayrıca Anayasa Mahkemesince yargılamanın yenilenmesine hükmedilen hâllerde derece mahkemesinin yeniden yargılamaya karar vermesi için lehine ihlal kararı verilenin ya da ilgili başka kişi veya kişilerin talepte bulunması gerekmemektedir. Derece mahkemesi, Anayasa Mahkemesi kararı kendisine ulaşır ulaşmaz -ilgili usul kanunlarında

yapmak üzere dosyayı ilgili mahkemeye gönderir. İlgili mahkeme, Bölümün ihlal kararında açıkladığı ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde yeniden yargılama yapar ve mümkünse dosya üzerinden ivedilikle karar verir."

³⁶ AYM, Mehmet Doğan Başvurusu, p. 59.

düzenlenen yargılamanın yenilenmesi kurumundan farklı olarak- taraflarca başvuru yapılmasını beklemezsizin yeniden yargılama yapmak yükümlülüğündedir. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesinin ihlal kararının gereği olarak yeniden yargılama yapılacak hâllerde usul hukukundaki yargılamanın yenilenmesi kurumundan farklı olarak bir kabule değerlik incelemesi aşaması da bulunmamaktadır³⁷.”

Bu çerçevede *yeniden yargılamanın*, yargılamanın yenilenmesi kurumundan bazı farklılıkları olduğu söylenebilir: (i) AYM'nin yeniden yargılama kararı vermesi durumunda dosya ilgili mahkemeye gönderilir. Diğer bir ifadeyle başvurunun tarafının / taraflarının bu yönde bir talebine ihtiyaç olmaksızın, ilgili mahkeme resen yeniden yargılamayı yapmakla yükümlüdür³⁸. (ii) Yeniden yargılamaya ivedilikle başlanacağı belirtilse de belirli bir süre öngörülmemiştir³⁹. (iii) Bireysel başvuru neticesinde yeniden yargılama kararı verildikten sonra ilgili mahkemenin yargılamaya yeniden başlaması için bir nedene ihtiyacı yoktur. Neden bizatihi ihlal kararıdır. (iv) AYM'nin yeniden yargılama kararı verdiği durumlarda ilgili mahkemelere yeniden yargılama yapmayı kabule değer bulup bulmama (*kabule değerlik incelemesi*) konusunda bir tetkik alanı tanınmamıştır. Yeniden yargılamanın yapılması bir kabule bağlı değildir. (v) Yeniden yargılama, hükmün icrasını ya da infazını kural olarak durdurmaz. Ancak AYM 50. maddenin ilk fıkrasındaki genel yetkiye dayanarak “ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için” gerekiyorsa icranın ya da infazın durdurulmasına karar verebilir. (vi) Yeniden yargılama müessesesi, ilgili mahkemelere verecekleri karar konusunda değerlendirme alanı tanınmamıştır. Başka bir deyişle ilgili mahkeme, AYM tarafından ihlal ve sonuçları gidereceği belirtilen işlem ya da eylemi yapmakla yükümlüdür⁴⁰.

Yargılamanın Yenilenmesi	Yeniden Yargılama
Kesin hüküm niteliğinde bir mahkeme kararı gereklidir	Kesin hüküm niteliğinde bir mahkeme kararı gereklidir
Tarafların istemine bağlıdır	Tarafların istemine bağlı değildir, ilgili mahkeme resen yeniden yargılama yapar

³⁷ AYM, Aligül Alkaya ve Diğerleri (2) Başvurusu, p. 58.

³⁸ Pekcanitez tarafların talebine ihtiyaç olmamasının usul ekonomisine uygun olduğunun altını çizmektedir; Pekcanitez, s. 84.

³⁹ Kanadoğlu, s. 241.

⁴⁰ Benzer yönde Kanadoğlu, s. 242; Canitez, s. 85.

Usul kanunlarında bazı süreler öngörülmüştür	Herhangi bir süreye bağlı değildir
Kanunlarda öngörülen yargılamanın yenilenmesi nedenlerine ihtiyaç vardır	AYM kararı yeniden yargılamanın nedenidir, ayrıca bir nedene ihtiyaç yoktur
Mahkemeler talebi kabule değer bulabileceği gibi kabul etmeme ihtimali de vardır (Kabule değerlik incelemesi aşaması mevcuttur)	Yeniden yargılama yapılması ilgili mahkemenin kabulüne bağlı değildir. (Kabule değerlik incelemesi aşaması bulunmamaktadır)
Hükmün icrasını ya da infazını durdurmaz, ilgili mahkemeler icranın ya da infazın durdurulmasına karar verebilir	Hükmün icrasını ya da infazını durdurmaz, AYM gerekli görürse icranın ya da infazın durdurulmasına ayrıca karar verebilir
İlgili mahkeme eski hükmünü onaylayabileceği gibi kısmen ya da tamamen değiştirebilir	İlgili mahkeme, AYM tarafından ihlal ve sonuçları gidereceği belirtilen işlem ya da eylemi yapmakla yükümlüdür

Sonuç olarak yargılamanın yenilenmesi ile yeniden yargılamanın kurum olarak farklı olmadığını ancak isim ve usul kuralları bakımından farklılık içerdiğini söyleyebiliriz⁴¹. Nitekim yukarıda da ifade edildiği üzere yargılamanın yenilenmesi HMK’da yargılamanın iadesi olarak isimlendirilmiştir; bu durum kurumların farklı olduğu sonucunu ortaya çıkarmaz. Keza kanaatimizce usul kurallarındaki farklılıklar da (örneğin süre ya da kabule değerlik incelemesi) iki kurumun temelde aynı işlevi yerine getirdiği gerçeğini bertaraf etmeyecektir. HMK, CMK ve İYUK düzenlemelerinde de usul kuralları arasında farklılıklar vardır. Bununla birlikte 6216 sa. Kanun yeni bir yargılama nedeni değil, yeni bir “yeniden yargılama yolu” getirmiştir⁴². Başka bir ifadeyle yeniden yargılama ile yargılamanın yenilenmesi kurumunun işlevsel benzerliği, bireysel başvuru kararlarının Türk Hukuku açısından yeni bir yargılamanın yenilenmesi nedeni tesis ettiği anlamına gelmez. Bunun için ilgili kanunlara (HMK, CMK, İYUK) tıpkı AİHM kararları gibi AYM’nin bireysel başvuru kararlarının da yargılamanın yenilenmesi nedeni olarak eklenmesi gereklidir⁴³. Yeniden yargılama kurumunun işlevliğini artırmak için 6216 sa. Kanun’un 50. maddesine HMK, CMK ve İYUK’taki usul hükümlerinin yeniden yargılamaya ilişkin maddedeki hükümlerle uygun düştüğü ölçüde uygulanacağı ibaresinin eklenmesi de mümkündür. Böylelikle dosya üzerinden inceleme yapmanın

⁴¹ Benzer yönde Pekcantez, s. 83.

⁴² Gündüz, s. 192.

⁴³ Benzer yönde Boz / Nacak / Ceylan / Bayer, s. 121; Tansuğ, 30, 31; Çağlayan, “Yargılamanın Yenilenmesi Sebepleri ve Sınırlılığı”, s. 76.

ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeterli olmadığı durumlarda, ilgili mahkemenin dosyayı ele alırken uygulayacağı usul kuralları berraklaşacaktır.

II. TAZMİNATA HÜKMETME (YA DA TAZMİNAT MİKTARININ BELİRLENMESİ AMACIYLA GENEL MAHKEMELERDE DAVA AÇILMASI YOLUNU GÖSTERME)

6216 sa. Kanun'un 50. maddesinin 2. fıkrasına göre Mahkemenin önüne gelen başvuruya ilişkin verebileceği bir diğer karar tazminattır. Kanun'a göre yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmayan hallerde başvuru lehine tazminata hükmedilebilir. Maddenin lafzından, Mahkemenin tazminata hükmedebilmesi için öncelikle “yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar”ın olmadığı kanaatine ulaşması gerektiği gibi bir anlam çıkmaktadır. Bununla birlikte 2. fıkra, 1. fıkrada yer alan “İhlal kararı verilmesi hâlinde ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmedilir” ifadesiyle beraber değerlendirildiğinde Mahkemenin yeniden yargılama kararıyla birlikte tazminat kararı verebileceği söylenebilir. Nitekim AYM'nin uygulamada yeniden yargılamaya ek olarak manevi tazminat kararı verdiği görülmektedir⁴⁴. Ancak birçok başvuru bakımından “yeniden yargılama yapılmasına karar verilmesinin” yeterli bir giderim sağlayacağı gerekçesiyle maddi tazminat taleplerinin reddedildiği görülmektedir⁴⁵.

Mahkeme maddi ve manevi zararların tazmin edilmesine karar verebilir. AYM *Aligül Alkaya ve Diğerleri (2)* kararında maddi ve manevi tazminatın bir giderim yolu olduğunun altını çizmiştir:

“... bireysel başvuru kapsamında bir temel hak ve hürriyetin ihlal edildiğine karar verildiği takdirde ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırıldığından söz edilebilmesi için temel kural, mümkün olduğunca eski hâle getirmenin yani ihlalden önceki duruma dönülmesinin sağlanması zorunludur. Bunun için ise... varsa ihlalin sebep olduğu maddi ve manevi zararların

⁴⁴ Örneğin bkz. AYM, Mehmet Doğan Başvurusu, p. 64; AYM, T. 11.06.2018, B. No 2015/11961; Mustafa Nihat Behramoğlu ve Güneş Basım Yayıncılık Organizasyon ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu, p. 73; AYM, T. 31.10.2018, B. No 2015/15241, Özgen Acar ve Diğerleri Başvurusu, p. 50 (www.anayasa.gov.tr).

⁴⁵ Mahkemeye erişim hakkına ilişkin bir başvuru için bkz. AYM, T. 11.07.2023, B. No 2019/345, Necmi Bekdur Başvurusu; Aile hayatına saygı hakkına ilişkin bir başvuru için bkz. AYM, T. 31.10.2024, B. No 2021/14968, Hasan Elhalil Başvurusu; ifade özgürlüğüne ilişkin bir başvuru için bkz. AYM, T. 06.10.2022, B. No 2021/23949, Ahmet Aslan Başvurusu (www.anayasa.gov.tr).

giderilmesi... gerekmektedir⁴⁶.”

Karara göre maddi ve manevi tazminatın belirlenmesinde temel kural “eski hale getirme” yani *restitutio in integrum* ilkesidir. Söz konusu ilke, tespit edilen ihlal gerçekleşmeseydi başvurunun bulunması muhtemel duruma mümkün olduğunca kavuşturulmasıdır⁴⁷. İhlalin tazminat ile giderilmesi noktasında, diğer bir ifadeyle eski hale getirmede Mahkemenin önünde iki seçenek mevcuttur. İlk seçenek Mahkemenin tazminatı bizzat belirlemesidir. Mahkemenin tazminatı nasıl belirleyeceğine ilişkin Kanun ya da İç Tüzük’te herhangi bir madde olmadığı gibi AİHM pratiğine benzer ve kamuya açık bir uygulama talimatı da mevcut değildir. Mahkeme kararları ve genel hukuk ilkeleri ışığında maddi ve manevi tazminat kararı verilebilmesi için beş ortak şart mevcut olduğu söylenebilir: (i) İhlal tespit edilmesi (ii) Başvurucunun tazminat talebinde bulunması⁴⁸ (iii) Başvurucunun bir zarara uğramış olması⁴⁹ (iv) Meydana gelen zarar ile ihlal arasında nedensellik bağı bulunması (v) Tazminat miktarının belirlenmesi için ayrıntılı bir incelemeye ihtiyaç olmaması⁵⁰. Maddi tazminat talepleri bakımından ayrıca başvurunun taleplerini bilgi ve belgelerle desteklemesi⁵¹ de gerekmektedir. Bu şartların yanı sıra Mahkemenin tazminat taleplerini değerlendirirken “zenginleşme yasağı” ilkesini de dikkate aldığı ve tazminat miktarını sembolik düzeylerde tuttuğu söylenebilir⁵².

⁴⁶ AYM, Aligül Alkaya ve Diğerleri (2), p. 56.

⁴⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Adil Tazmin Talepleri Uygulama Talimatı, s. 2.

⁴⁸ Mahkeme birçok kararında başvurunun tazminat talebinde bulunmaması nedeniyle ihlali tespit etmekle yetineceğini belirtmiştir; ör. bkz. AYM, Orhan Ersoy Başvurusu (8), p. 43; AYM, Mehmet Haberal Başvurusu, T. 04.12.2013, B. No 2012/849, p. 134, 136 (www.anayasa.gov.tr).

⁴⁹ Mahkeme İç Tüzüğü’nün 59. maddesinin 2. fıkrasının f bendinde yer alan “tazminat talebi varsa uğranılan zarar ve buna ilişkin belgelerin eklenmesi” ifadesi de tazminat kararı için bir zararın doğması gerektiğine işaret etmektedir; Doğru, s. 92.

⁵⁰ Önay, Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarında Maddi Tazminata Hükmetme Yetkisi ve Mahkemenin Bu Konudaki Uygulamaları Üzerine Düşünceler, s. 1; Çakmak, Manevi Tazminat, s. 1106.

⁵¹ Mahkeme birçok kararında “Başvurucu, maddi zarara ilişkin olarak bilgi/belge sunmadığından maddi tazminat talebinin reddine karar verilmesi gerekir” diyerek maddi tazminat taleplerini reddetmiştir; örneğin bkz. AYM, T. 27.05.2025, B. No 2022/74624, Erhan Arslan Başvurusu, p. 19; AYM, T. 11.06.2025, B. No 2022/28301, A.O. Başvurusu, p. 20; AYM, T. 16.04.2025, B. No 2021/7891, Bazi Bor Başvurusu, p. 35; AYM, T. 19.11.2024, B. No. 2021/11498, Oğuzhan Kelleci Başvurusu, p. 20 (www.anayasa.gov.tr).

⁵² Çakmak, Manevi Tazminat, s. 1116; benzer yönde İnceoğlu, s. 294; Karan, s. 63.

AYM'nin bireysel başvuru kararları veri tabanı incelendiğinde 60 maddi tazminat kararı tespit edilmiştir⁵³. Söz konusu kararların 54 tanesi mülkiyet hakkına ilişkindir⁵⁴. Mahkeme mülkiyet hakkına ilişkin mezkûr başvurularda yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar olmadığına kanaat getirmiş ve maddi zarara ilişkin diğer şartların da var olması nedeniyle tazminata hükmetmiştir. Mahkeme bazı başvurularda maddi tazminatları -belgelendirilmeleri şartıyla- başvuruçuların talepleri uyarınca belirlemektedir⁵⁵. Başvuruların bir kısmında ise -herhangi bir neden göstermeksizin- başvuruçuların taleplerinden farklı ve çoğu zaman daha düşük tazminatlara hükmedilmektedir⁵⁶. Mahkeme miktar belirtmeksizin talep edilen maddi tazminat taleplerini haklı görür ise hesaplamayı kendisi yapmakta ve ödenmesi gereken maddi tazminatı belirlemektedir⁵⁷.

Mahkeme manevi tazminata hükmettiğinde ise “eski hale getirme kuralı çerçevesinde ihlalin sonuçlarının bütünüyle ortadan kaldırılabilmesi için⁵⁸” uygun olan tazminatı “takdiren” belirlediğini ifade etmektedir. Mahkemenin manevi tazminat giderim yoluna maddi tazminat giderim yolundan daha sık başvurduğu görülmektedir. Kararlar Bilgi Bankası'nda yapılan taramada 4670 adet manevi tazminat kararına ulaşılmıştır⁵⁹. AYM'nin manevi tazminatın miktarını belirlerken hangi ilkeleri benimsediğini net bir biçimde tespit etmek mümkün görünmemektedir. Keza manevi zararın doğası gereği tam olarak hesap edilemeyeceği ya da maddi zararda olduğu gibi belirgin kriterler belirlenemeyeceği açıktır⁶⁰. Bu bakımdan Mahkemenin manevi zararın

⁵³ <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?Giderim%5B0%5D=4&page=1> Erişim Tarihi: 01.08.2025.

⁵⁴ <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?Hak%5B%5D=15&Giderim%5B%5D=4> Erişim Tarihi: 01.08.2025.

⁵⁵ Örn. bkz. AYM, T. 12.03.2025, B. No. 2022/284, Andaç Turizm Taşımacılık İnşaat Emlak Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu; AYM, T. 05.06.2024, B. No. 2019/16575, Yaşar Kaya Başvurusu; AYM, T. 31.03.2022, B. No. 2019/20771, Elsis Elektrik İnşaat Plan Proje Taahhüt Turizm İthalat İhracat Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu (www.anayasa.gov.tr).

⁵⁶ Örn. bkz. AYM, T. 30.04.2024, B. No. 2020/10899, Mehmet Komutan Başvurusu (www.anayasa.gov.tr).

⁵⁷ Örn. bkz. AYM, T. 07.09.2021, B. No. 2018/26618, Fatma Çukur ve Diğerleri Başvurusu (www.anayasa.gov.tr).

⁵⁸ AYM, T. 28.11.2024, B. No. 2020/4375, Tolgahan Yenice Başvurusu, p. 16 (www.anayasa.gov.tr).

⁵⁹ <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?Giderim%5B%5D=6> Erişim Tarihi: 02.08.2025.

⁶⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Adil Tazmin Talepleri Uygulama Talimatı, s. 2.

meydana gelip gelmediğinin ve ihlal ile zarar arasındaki nedensellik bağının tespitinde daha esnek olduğu söylenebilir⁶¹. AYM'nin çoğu kararında takdiren bir değerlendirme yaptığı görülse de manevi tazminata ilişkin bazı standartlar tayin etmeye ve tazminat miktarlarını sembolik düzeyde tutmaya çalıştığı görülmektedir. Örneğin Mahkeme 2025 yılında salt ifade özgürlüğü hakkının ihlali sonucuna vardığı kararlarında başvurucuların talepleri daha fazla olsa da tazminat miktarını ekseriyetle 34.000 TL olarak belirlemiştir⁶². 2024 yılında benzer ihlal durumları için standart miktarın 30.000 TL olduğu⁶³, 2023 yılında ise standart miktarın 18.000 TL olarak belirlendiği tespit edilmiştir⁶⁴.

Mahkemenin tazminat giderimi bakımından elindeki ikinci seçenek olan genel mahkemelerde dava açılması yolunu gösterme İçtüzük'ün 79. maddesinin 1. fıkrasının c bendiyle belirginleştirilmiştir: “Tazminat miktarının tespitinin, daha ayrıntılı bir incelemeyi gerektirmesi halinde, Bölüm bu konuyu kendisi karara bağlamaksızın genel mahkemelerde dava açılması yolunu gösterebilir”. Buna göre Mahkeme tazminatın belirlenmesi ayrıntılı bir inceleme gerektiriyorsa bir tazminat kararı vermeksizin başvurucuya genel mahkemelerde dava açma yolunu gösterebilir. Bu durumda başvurucuya düşen tazminat belirlemesini yapmak üzere genel mahkemelerde dava açmaktır. Söz konusu davayı açıp açmamak başvurucunun inisiyatifindedir; dava açılmasında zorunluluk yoktur. Genel mahkeme, Mahkemenin ihlal kararına uygun karar vermediği takdirde, gerekli diğer şartlar mevcutsa, başvurucu yeniden AYM'ye müracaat edebilir⁶⁵. Doktrinde Mahkemenin iş yükünü azaltmayı amaçlayan bu yolun, anayasal hakkı ihlal edilen başvurucuya yeni külfetler yükleyeceği ve zararın giderilmemesi ihtimali nedeniyle, sınırlı olarak kullanılması gerektiği

⁶¹ Çakmak, Manevi Tazminat, s. 1114.

⁶² Örn. AYM, T. 28.05.2025, B. No 2023/64287, Çetin Koçyiğit Başvurusu, p. 19, 21; AYM, T. 27.05.2025, B. No 2023/30553, Tuna Can Kırbaş Başvurusu, p. 24, 27; AYM, T. 29.04.2025, B. No. 2023/51611, Hayko Bağdat Başvurusu (3), p. 14, 16 (www.anayasa.gov.tr).

⁶³ Örn. AYM, T. 27.11.2024, B. No 2021/62934, Buket Kamuran Uzuner Başvurusu, p. 28, 30; AYM, T. 24.10.2024, B. No 2021/59006, Ahmet İnan Başvurusu, p. 20, 21; AYM, T. 11.06.2024, B. No 2020/12145, Rüstem Bozkurt Batum Başvurusu, p. 26, 28; AYM, T. 24.10.2024, B. No 2022/5552, Vedat Toprak Başvurusu, p. 4; AYM, T. 22.05.2024, B. No 2021/25578, Yıldray Sapan Başvurusu, p. 28, 30 (www.anayasa.gov.tr).

⁶⁴ Örn. AYM, T. 11.01.2023, B. No 2019/38252, İdil Alakuş Dere Başvurusu, p. 24, 26; AYM, T. 10.05.2023, B. No 2019/14946, Ali Sarıbey Başvurusu (2), p. 42, 44; AYM, T. 08.06.2023, B. No 2019/8563, Nesrin Çetinkaya ve Serhat Çetinkaya Başvurusu, p. 53, 55; AYM, T. 27.09.2023, B. No 2021/8967, Ozan Güven Başvurusu, p. 38, 40 (www.anayasa.gov.tr).

⁶⁵ Özbey, s. 433.

ifade edilmiştir⁶⁶. Bizim de katıldığımız bu görüşe uygun biçimde, AYM'nin uygulamada söz konusu giderime nadiren başvurduğu söylenebilir. Kararlar Bilgi Bankası'nda yapılan taramaya göre Mahkeme yalnızca bir başvuruda mülkiyet hakkının ihlali bağlamında uğranılan zararların tazmini için genel mahkemelerde dava açma yolunun gösterilmesine karar vermiştir⁶⁷.

III. İHLALİN VE SONUÇLARININ ORTADAN KALDIRILMASI İÇİN YAPILMASI GEREKENLERE DAİR DİĞER GİDERİM TÜRLERİ

Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru incelemesi sonucunda ihlal olduğuna ikna olması halinde müracaat ettiği son giderim yolu Kanun'un ifadesiyle "ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere" hükmedilmesidir. 50. maddenin 2. fıkrasında bir temel hak ve özgürlüğün ihlal edildiği durumlarda ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için başvurulabilecek bazı yollar belirtilmişse de 1. fıkrada verilen yetki bundan çok daha geniştir⁶⁸ ve *numerus clausus* değildir⁶⁹. Genel bir yetki olarak nitelendirilebilecek⁷⁰ bu yetkinin iki sınırı mevcuttur. Buna göre AYM yerindelik denetimi yapamayacak ve idari işlem ve eylem niteliğinde karar veremeyecektir.

AYM tarafından tespit edilen ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama ve tazminat kararlarının yeterli gelmeyeceği durumlar da söz konusu olabilir⁷¹. Bu nedenle Mahkeme, gerekli gördüğü hallerde ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmaya yönelik Kanun'da ve İçtüzük'te açıkça belirtilenler dışında çeşitli yollara başvurabilir⁷². Mahkemenin *Mehmet Doğan Başvurusunda* bir temel hak ve özgürlüğün

⁶⁶ Doğru, s. 93.

⁶⁷ AYM, T. 29.09.2016, B. No 2014/6241, Kırca Mühendislik İnş. Turz. Tic. ve San. A.Ş. Başvurusu (www.anayasa.gov.tr).

⁶⁸ Karaman, s. 303; İnceoğlu, s. 285; Şirin, Anayasa Şikayeti, s. 650.

⁶⁹ Gümüşay, s. 189.

⁷⁰ Doğru, s. 95; Doktrinde söz konusu geniş yetkiye, Kanun'un 50/1. maddesinin 49. maddesinin 7. fıkrasında yer alan "Bireysel başvuruların incelenmesinde, bu Kanun ve İçtüzükte hüküm bulunmayan hallerde ilgili usul kanunlarının bireysel başvurunun niteliğine uygun hükümleri uygulanır" hükmünün birlikte değerlendirilmesiyle ulaşılabileceği ifade edilmiştir; Karan, s. 55; benzer yönde Şirin, "Bireysel Başvuru Kararlarının Değerlendirilmesi", s. 99.

⁷¹ Gümüşay, s. 188; Şirin, Anayasa Şikayeti, s. 652.

⁷² İnceoğlu, s. 284, 285; Yaşar, s. 113.

ihlalinin ve sonuçlarının ortadan kaldırılmasına ilişkin ortaya koyduğu temel ilkeler “diğer giderim türleri” olarak isimlendirdiğimiz ve tahdidi olmayan onarım yollarının özelliklerini ortaya koymaktadır:

“Bireysel başvuru kapsamında bir temel hak ve hürriyetin ihlal edildiğine karar verildiği takdirde ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırıldığından söz edilebilmesi için temel kural, mümkün olduğunca eski hâle getirmenin, yani ihlalden önceki duruma dönülmesinin sağlanmasıdır. Bunun için ise öncelikle devam eden ihlalin durdurulması, ihlale konu kararın veya işlemin ve bunların yol açtığı sonuçların ortadan kaldırılması, varsa ihlalin sebep olduğu maddi ve manevi zararların giderilmesi, ayrıca bu bağlamda uygun görülen diğer tedbirlerin alınması gerekmektedir⁷³.”

Buna göre bir ihlali ve sonuçları gidermede temel ilke “mümkün olduğunca eski (ihlal öncesi) duruma” dönüşün sağlanmasıdır. Bunun yanı sıra devam eden ihlalin durdurulması, ihlale konu kararın veya işlemin ve bunların yol açtığı sonuçların ortadan kaldırılması, varsa maddi ve manevi zararların giderilmesi, giderimin sağlanmasının asli yollarıdır. Bu giderim yollarının yanı sıra Mahkeme “uygun görülen diğer tedbirleri” de alabilir. Nitekim Mahkemenin bireysel başvuru kararları veri tabanı incelendiğinde giderim sekmesinde 50. maddenin ikinci fıkrasında yer alan yolların yanı sıra “ihlalin tespiti”, “yargı kararının icra edilmesi”, “yeniden soruşturma”, “TBMM’ye çağrı”, “sınır dışı edilmeme”, “gereği için gönderme (Mahkeme/Savcılık)”, “gereği için gönderme (İdare)”, “serbest bırakılma” yollarının sıralandığı görülmektedir⁷⁴. İhlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere dair kararlar bir mahkeme kararından kaynaklanan ihlaller açısından söz konusu olabileceği gibi ihlalin kaynağının bir idari eylem ya da işlem, yargısal işlem veya yasama işlemi olması halinde de söz konusu olabilir.

A. İhlalin Tespiti

Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru kararlarında yer verdiği giderim türlerinden ilki “ihlalin tespiti” dir⁷⁵. Mahkemenin çalışmanın yapıldığı

⁷³ AYM, Mehmet Doğan Başvurusu, p. 55.

⁷⁴ <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr>, Erişim Tarihi: 13.02.2025. Mahkeme bu giderim yollarının birlikte ya da ayrı ayrı uygulandığı çeşitli kararlar vermiştir. Çalışmada giderim yolları ayrı ayrı ele alınarak incelenmiştir.

⁷⁵ Öğretide bireysel başvuru kararlarında ihlalin varlığının tespiti kararları ile ihlalin giderilmesi kararlarını iki ayrı sınıflandırma altında ele alan bir görüş mevcuttur, bkz. Köküarı / Gedik,

tarih itibarıyla 8754 başvuruda ihlal kararı verdiği⁷⁶; 393 kararında ise ihlalin tespiti giderim yoluna başvurduğu görülmektedir⁷⁷. Mahkemenin yargılama neticesinde bir ihlal sonucuna varması yalnızca tespittir. Söz konusu tespit idari bir işlemi kendiliğinden iptal etmez, derece mahkemelerinin hükümlerini kendiliğinden ortadan kaldırmaz ya da onlar adına yeni bir karar oluşturmaz⁷⁸. AYM'nin ihlal sonucuna vardığı her başvuruda “ihlalin tespiti” giderim yolunu işaret etmediği söylenebilir. Mezkûr giderim yolu, Mahkemece ihlalin ve sonuçlarının giderilmesi için “ihlali tespit etmek” dışında yapılması gereken başkaca bir husus belirlenmediğinde tercih edilmektedir. Bu durum çoğunlukla AYM tarafından bir ihlalin tespit edildiği ancak yeniden yargılamada hukuki yararın olmadığı ve başvurucunun bir tazminat talebinin bulunmadığı ya da tazminat taleplerinin Mahkemece reddedildiği başvurularda ortaya çıkmaktadır.

İhlalin tespiti kararına ilişkin ilk seçenek yeniden yargılamada hukuki yararın olmadığı ve başvurucunun tazminat talebinde bulunmadığı durumlardır. Mahkeme içtihatları incelendiğinde yeniden yargılamada hukuki yarar konusuna ilişkin örneklerin tutuklu kişilerin özgürlük ve güvenlik hakkı ile makul sürede yargılanma hakkına odaklandığı söylenebilir. Tutukluluk nedeniyle özgürlük ve güvenlik hakkının ihlal edildiği iddiasına ilişkin başvurularda, karar tarihi itibarıyla kişinin tutukluluk hali sona ermişse Mahkeme yeniden yargılamada hukuki yarar olmadığı yönünde değerlendirme yapmaktadır. Başvurucu bir tazminat talebinde de bulunmamışsa bu tür

s. 276. Bu sınıflandırmaya göre “ihlalin tespiti” bir giderim yolu olarak görülmemektedir. Bununla birlikte yazarlar “...çoğu durumda ihlalin varlığının tespiti tek başına ihlali gidermeye yetmeyebilir” (Köküarı / Gedik, s. 276), diyerek bazı istisnai durumlarda ihlalin tespiti dışında başvurulabilecek başkaca bir “giderim” yolu olmadığını doğrular gibi görmektedir. Kanaatimizce tıpkı AİHM uygulamasında olduğu gibi tespit kararları da insan hakları hukuku bakımından bir giderim yoludur. Bir insan hakkı ihlal edildiğinde tazminat, yeniden yargılama ya da diğer giderim türlerine karar verilememişse ihlali tespit etmek eski hale iadenin tek yoludur. AİHM'in giderimi karşılamak üzere kullandığı “hakkaniyete uygun tatmin” kavramı bu bakımdan dikkat çekicidir. Yargılamanın yeniden yapılmasında hukuki bir yararın ve tazminat talebinin olmadığı başvurularda bir insan hakkı ihlali olduğunun AYM tarafından tespit edilmesi, hem başvurucunun adil ve hakkaniyete uygun bir neticeye ulaştığı inancı bakımından hem de insan haklarına saygı ilkesi bakımından önemli ve gereklidir. Bir kişinin temel hak ve özgürlüğünün ihlal edildiğinin Anayasa Mahkemesince tespiti de ihlalin telafisi için bir yol olarak değerlendirilmelidir.

⁷⁶ <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?Sonuc%5B%5D=7> Erişim Tarihi: 31.07.2025.

⁷⁷ <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?Giderim%5B%5D=3&page=40> Erişim Tarihi: 31.07.2025.

⁷⁸ Doğru, s. 92.

davalarda AYM ihlalin tespiti giderim yoluna müracaat etmektedir. *Mehmet Haberal Başvurusu* bu bakımdan oldukça önemlidir. Başvurucu hakkında yapılan terör örgütü kurmak ve yönetmek suçlaması nedeniyle hukuka aykırı olarak tutuklandığını, tutukluluğun makul süreyi aştığını ve tutukluluğun devamına karşı yapılan itirazların etkin bir şekilde incelenmediği iddiasıyla AYM'ye müracaat etmiştir. Mahkeme seçme ve seçilme hakkıyla bağlantılı olarak Anayasa'nın 19. maddesinde düzenlenen kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir⁷⁹. Mahkeme 6216 sa. Kanun'un 50. maddesi yönündeki değerlendirmesinde, karar tarihinde tutukluluk hali sona eren ve tazminat talebinde bulunmayan başvuru hakkında ihlalin tespiti kararı vermiştir:

“Başvuruda Anayasa'nın 19. maddesinin yedinci ve sekizinci fıkralarıyla, 67. maddesinin birinci fıkrasının ihlal edildiği sonucuna varılmıştır. Hakkında mahkûmiyet kararının verildiği tarihte başvurunun tahliyesine de karar verildiğinden başvurunun tutukluluk hali sona ermiştir. Başvurucu tazminat talebinde bulunmamıştır... Gereği için kararın bir örneğinin ilgili mahkemesine gönderilmesine karar verilmesi gerekir⁸⁰.”

Makul sürede yargılanma hakkına ilişkin başvurularda ise Mahkeme, söz konusu yargılama süreçleri karar tarihi itibarıyla sona ermişse yeniden yargılamada hukuki yarar olmadığına ve ihlalin tespitine karar vermektedir. 2015 tarihli *Orhan Ersoy Başvurusu (8)* bu bakımdan dikkat çekicidir. Başvurucu hisse senedi satın almak amacıyla sekiz ayrı anonim şirketin yetkililerine ödediği parayı geri alamaması sonucu uğradığı zarara ilişkin idare mahkemesinde açtığı davaların hukuka aykırı olarak reddedildiği ve makul sürede sonuçlandırılmadığı gerekçesiyle mülkiyet ve adil yargılanma haklarının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Mahkeme yaptığı değerlendirmede başvuranın talepleri hakkındaki derece yargılaması, temyiz ve karar düzeltme süreçlerini içeren ve on yıl iki aylık süreye yayılan yargılamanın, makul sürede

⁷⁹ AYM, T. 04.12.2013, B. No 2012/849, Mehmet Haberal Başvurusu, p. 1, 11 (www.anayasa.gov.tr).

⁸⁰ AYM, Mehmet Haberal, p. 134, 136. Benzer yöndeki bazı kararlar için bkz. AYM, T. 02.07.2013, B No 2012/521, Burak Döner Başvurusu, p. 56 (Söz konusu başvuruda başvuru tazminat talebinin saklı tutmuştur); AYM, T. 02.07.2013, B. No 2012/239, Ramazan Aras Başvurusu, p. 73; AYM, T. 15.10.2014, B. No 2012/1036, Ahmet Uğur Soylu Başvurusu, p. 52; Konutu terk etmeme adli kontrol tedbirine ilişkin bir başvuru için bkz. AYM, T. 20.12.2023, B. No 2020/35257, Erdal Yılmaz Başvurusu, p. 27 (www.anayasa.gov.tr).

yargılanma hakkını ihlal ettiğine karar vermiştir⁸¹. Bununla birlikte başvuruya konu yargılama süreçleri kesinleşerek sona erdiğinden ve başvuran tarafından yapılan bir tazminat talebi bulunmadığından AYM ihlalin tespit edilmesinin yeterli olduğunu değerlendirmiştir:

“Başvuru konusu olayda, başvuru makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte, başvuruya konu olan yargılama süreçlerinin kesinleşerek sona erdiği dikkate alındığında, başvuru da tazminat talebi bulunmaması nedeniyle ihlalin tespiti dışında sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gereken bir husus bulunmadığı anlaşılmaktadır⁸².”

Mahkemenin ihlalin tespiti giderim yoluna başvurduğu bir başka durum ise yeniden yargılamada hukuki yararın olmadığı ve tazminat talebinin reddedildiği başvurulardır. Tazminat talebinin reddi tespit edilen ihlal ile zarar arasında bir illiyet bağının bulunmadığı durumlarda gerçekleşmektedir⁸³. AYM verdiği birçok kararda “tespit edilen ihlal ile iddia edilen maddi zarar arasında illiyet bağı bulunmadığı anlaşıldığından, başvuru maddi tazminat talebinin reddine karar verilmesi gerekir⁸⁴” diyerek giderim yönünden ihlalin tespitine karar vermektedir.

B. Yargı Kararının İcra Edilmesi

Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası’nda yapılan taramaya göre çalışmanın yapıldığı tarih itibarıyla “yargı kararının icra edilmesi” giderim yoluna başvuru 51 karar mevcuttur⁸⁵. Söz konusu kararların büyük bir kısmı kamu kurum ve kuruluşları aleyhine verilmiş ve ekonomik değere ilişkin icra edilebilir bir yargı kararının uzun süre icra edilmemesine ilişkindir⁸⁶.

⁸¹ AYM, T. 22.06.2015, B. No 2013/8055, Orhan Ersoy Başvurusu (8), p. 1, 43. Mahkeme başvuru tarafından benzer konuda ve fakat farklı şirketlere ilişkin dava süreçleri hakkındaki diğer başvurularda da birebir aynı ifadelerle ihlalin tespiti giderim yoluna işaret etmiştir; bkz. AYM, T. 22.06.2015, B. No 2013/8056, Orhan Ersoy Başvurusu (9), p. 49; AYM, T. 22.06.2015, B. No 2013/8058, Orhan Ersoy Başvurusu (10), p. 47; AYM, T. 22.06.2015, B. No 2013/8062, Orhan Ersoy Başvurusu (11), p. 49 (www.anayasa.gov.tr).

⁸² AYM, Orhan Ersoy Başvurusu (8), p. 43.

⁸³ Bkz. yukarıdaki II. Tazminata Hükmetme başlığı.

⁸⁴ AYM, T. 26.02.2015, B. No 2014/3796, Yıldırım Gidirişoğlu Başvurusu, p. 56; AYM, T. 10.03.2015, B. No 2013/4558, Ali Ekşi Başvurusu, p. 48 (www.anayasa.gov.tr).

⁸⁵ <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?Giderim%5B0%5D=13&page=1> Erişim Tarihi: 01.08.2025.

⁸⁶ Örneğin bkz. AYM, T. 19.04.2017, B. No 2014/19618, Emine Sıdika Eroğlu ve Diğerleri

Kamu kuruluşlarının büyük bölümü belediyelerden oluşmaktayken⁸⁷, Sosyal Güvenlik Kurumu⁸⁸, valilik⁸⁹, Karayolları Genel Müdürlüğü⁹⁰, üniversite⁹¹, muhtarlık⁹², Türkiye Kayak Federasyonu⁹³, Orman Genel Müdürlüğü⁹⁴, Gümrük ve Ticaret Bölge Müdürlüğü⁹⁵, kamu hastanesi⁹⁶ gibi diğer kurumlara ilişkin başvurular da mevcuttur. Ayrıca 51 başvurunun tamamında ihlal kararı

Başvurusu; AYM, T. 19.04.2017, B. No 2014/11133, Ayşe Yeşil ve Diğerleri; AYM, Dursun Çoşkun ve Diğerleri, B. No 2014/11377; AYM, Sevinç Aydemir Başvurusu, 2014/1089, 21.06.2017; AYM, T. 07.06.2017, B. No 2014/4557, Sümer Uzun ve Özer Uzun Başvurusu; AYM, T. 11.05.2017, B. No 2014/12885, Ahmet Nuri Özkan ve Diğerleri; AYM, T. 11.05.2017, B. No 2014/4556, Elif Burcu Çakır ve Diğerleri; AYM, T. 10.05.2017, B. No 2014/2808, Zafer Ud Başvurusu; AYM, Nazmiye Çalıkır ve Diğerleri, B. No 2014/14961; AYM, T. 14.09.2017, B. No 2014/10319, Ayla Aldinç ve Diğerleri Başvurusu; AYM, T. 20.07.2017, B. No 2014/11376, Şehriban Çoşkun ve Diğerleri Başvurusu; AYM, T. 13.04.2021, B. No 2018/26625, Esat Akkoyun Başvurusu; AYM, T. 18.01.2022, B. No 2018/37350, Alattin Demir Başvurusu; AYM, T. 02.03.2022, B. No 2019/20480, Ahmet Tunakara ve Turgut Tunakara Başvurusu (www.anayasa.gov.tr).

⁸⁷ AYM, T. 03.04.2014, B. No 2013/711, Kenan Yıldırım ve Turan Yıldırım Başvurusu; AYM, T. 30.12.2014, B. No 2013/2022, Mustafa Demirtaş Başvurusu; AYM, T. 25.02.2015, B. No 2013/4824, Halil Afşin ve Diğerleri Başvurusu; AYM, T. 25.02.2015, B. No 2013/3457, Şenal Haylaz Başvurusu; AYM, T. 17.02.2016, B. No 2013/7139, Mehmet Zeki Genç Başvurusu; AYM, T. 12.04.2017, B. No 2014/11377, Dursun Çoşkun ve Diğerleri Başvurusu; AYM, T. 19.04.2017, B. No 2014/19618, Emine Sıdka Eroğlu ve Diğerleri Başvurusu; AYM, Nazmiye Çalıkır ve Diğerleri Başvurusu (www.anayasa.gov.tr).

⁸⁸ AYM, T. 15.10.2015, B. No 2013/3207, Mehmet Hocaoğlu Başvurusu; AYM, T. 09.05.2018, B. No 2014/6726, Nefize Hocaoğlu Başvurusu (www.anayasa.gov.tr).

⁸⁹ AYM, T. 21.06.2017, B. No 2014/1089, Sevinç Aydemir Başvurusu (www.anayasa.gov.tr).

⁹⁰ AYM, T. 08.06.2017, B. No 2014/15887, Levent Baş Başvurusu; AYM, T. 11.05.2017, B. No 2014/12885, Ahmet Nuri Özkan Özler ve Diğerleri Başvurusu; AYM, T. 22.02.2022, B. No 2019/13218, Ali Erol Savaş ve Diğerleri Başvurusu; AYM, Alattin Demir Başvurusu (www.anayasa.gov.tr).

⁹¹ AYM, Sümer Uzun ve Özer Uzun Başvurusu; AYM, T. 07.06.2017, B. No 2014/7059, Halil Erdoğan Başvurusu; AYM, T. 11.05.2017, B. No 2014/4556, Elif Burcu Çakır ve Diğerleri; AYM, T. 12.01.2022, B. No 2018/33348, Makromed Tıbbi Teknik Makine ve Sağlık Malzemeleri Sanayi ve Dış Tic. Ltd. Şti. Başvurusu; AYM, T. 17.11.2021, B. No 2019/1594, ODS Medikal Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti. Başvurusu.

⁹² AYM, Zafer Ud Başvurusu (www.anayasa.gov.tr).

⁹³ AYM, T. 04.07.2019, B. No 2016/6935, Anadolu Kayak İşletmeleri ve Turizm Ticaret Ltd. Şti. Başvurusu (www.anayasa.gov.tr).

⁹⁴ AYM, T. 20.03.2019, B. No 2015/9814, Ali Kayan Başvurusu (www.anayasa.gov.tr).

⁹⁵ AYM, 06.12.2017, B. No 2014/16633, Üças Gıda ve Pazarlama ve Tekstil San. ve Tic. Ltd. Şti. Başvurusu (www.anayasa.gov.tr).

⁹⁶ AYM, B. No 2014/17557, T. 08.11.2017, Global Yapı Elemanları Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi Başvurusu (www.anayasa.gov.tr).

verilmiştir⁹⁷.

AYM'ye göre ihlalin kaynağının bir idari eylem ya da işlem olması durumunda her somut olayın koşulları dikkate alınarak yapılması gerekenlere hükmedilir. Bununla birlikte Anayasa'nın 125. maddesinde belirtildiği üzere idarenin her türlü eylem ve işlemi yargı denetimine tabiidir. Bu nedenle ihlalin kaynağı bir idari eylem ya da işlem olsa da AYM'nin önüne çoğunlukla bir mahkeme kararı olarak gelmektedir. Mahkeme *Ali Kayan Başvurusunda* konuya ilişkin temel ilkeleri ortaya koymuştur:

“İdari eylem ve işleme karşı başvurulacak kanun yolları varsa ve bu yollar tüketildikten sonra yapılan bireysel başvurunun incelenmesi sonucu ihlal tespiti yapılmışsa...kararın bir örneğinin ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeniden yargılama yapmak üzere ilgili mahkemeye gönderilmesine hükmedilebilir.

Ancak ilgili mahkemenin tespit edilen ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırma imkânının bulunmadığı durumlarda ise ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için kararın bir örneğinin ilgili idareye gönderilmesi gerekebilir. Bu bağlamda idarece öncelikle yapması gereken şey, Anayasa Mahkemesinin ihlal kararı doğrultusunda bir temel hak ve hürriyetin [ihlaline] yol açan idari eylem veya işlemin ortadan kaldırılarak tespit edilen ihlalin sonuçlarını gidermek için gereken işlemlerin yapılmasıdır. Bu çerçevede ihlal, yerine getirilmeyen yönetsel bir eksiklikten kaynaklanıyorsa söz konusu usule ilişkin işlemin hak ihlaline yol açmayacak şekilde yeniden (veya daha önce hiç yapılmamışsa ilk defa) yapılması icap etmektedir⁹⁸.”

İlgili mahkemenin ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırma imkanının olmadığı durumlar çoğunlukla idarenin mahkeme kararlarının, icra takibi neticesinde kesinleşen alacakların ya da Komisyon⁹⁹ kararları sonucunda belirlenen tazminatların ödenmesinin gereğini yerine getirmekten imtina ettiği durumlardan kaynaklanmaktadır. Bu durumda ihlalin ve sonuçlarının

⁹⁷ <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?Sonuc%5B0%5D=7&Giderim%5B0%5D=13&page=1> Erişim Tarihi: 01.08.2025.

⁹⁸ AYM, T. 20.03.2019, B. No 2015/9814, Ali Kayan Başvurusu, p. 86, 87 (www.anayasa.gov.tr). Parantez içindeki kelime yazar tarafından eklenmiştir.

⁹⁹ Örneğin Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun kapsamında kurulan Hakkari Valiliği Zarar Tespit Komisyonu kararı, bkz. AYM, T. 08.01.2025, B. No 2021/45805, Nevzat Kaya Başvurusu, p. 6-9 (www.anayasa.gov.tr).

giderilmesi için en uygun yol kamu kurumlarının (ya da idarenin) ilgili kararı icra etmesi olacaktır¹⁰⁰. Nitekim AYM içtihatları incelendiğinde verilen kararların çoğunlukla ilgili (derece) mahkemesi kararının en kısa sürede uygulanmasını içerdiği görülmektedir. Örneğin AYM, *Ali Kayan Başvurusunda* “...yargı kararının mümkün olan en kısa sürede icra edilmesi ve hukuk devleti ilkesi ile adalete olan güvenin gördüğü zararın devam etmesinin önlenmesi sağlanmış olur” diyerek kararı yerine getirmek üzere ilgili idare olan Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü’ne gönderilmesine karar vermiştir¹⁰¹. Benzer yönde *Ayşe Özyörük ve Diğerleri Başvurusunda* AYM, başvuru lehine kesinleşmiş mahkeme kararı ve ilamlı icra takibi olmasına rağmen borcunun tamamını ödemeyen Üniversite’nin yargı kararını en kısa sürede icra etmesi gerektiğine hükmetmiştir¹⁰². Mahkeme diğer birçok kararında da benzer bir tutum izlemiştir¹⁰³.

Mahkeme konuya ilişkin ilk içtihatlarında giderim yoluna Hüküm bölümünde açıkça yer vermemiş, yalnızca 6216 sa. Kanun’un 50. maddesi çerçevesinde yaptığı incelemede “...yargı kararının mümkün olan en kısa sürede icra edilmesi ve böylece hukuk devleti ilkesi ile adalet olan güvenin gördüğü zararın devam etmesinin önlenmesi için ihlal kararının bir örneğinin ilgili idareye gönderilmesine karar verilmesi gerekir¹⁰⁴” diyerek yargı kararlarının icra edilmesi giderim yolunu göstermiştir. Mahkemenin son içtihatlarında ise Hüküm bölümüne “kararın icrası hakkının ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırılması için” ilgili idareye gönderilmesini açıkça

¹⁰⁰ Zira devlete ve kamu tüzel kişilerine karşı icra takibi başlatılabilse de İcra ve İflas Kanunu’nun 82/1. maddesine göre devlet malları haczolunamaz.

¹⁰¹ AYM, *Ali Kayan Başvurusu*, p. 90.

¹⁰² AYM, T. 05.10.2022, B. No 2019/32339, *Ayşe Özyörük ve Diğerleri Başvurusu*, p. 47 (www.anayasa.gov.tr).

¹⁰³ Benzer yöndeki bazı kararlar için bkz. AYM, T. 05.10.2022, B. No 2018/26625; AYM, T. 29.09.2020, B. No 2017/16996, *Esat Akkoyun Başvurusu*; AYM, Süleyman Koçlar Başvurusu; AYM, T. 20.04.2017, B. No 2014 /14961, *Nazmiye Çalıkır ve Diğerleri Başvurusu* (www.anayasa.gov.tr).

¹⁰⁴ Örn. bkz. AYM, *Dursun Çoşkun ve Diğerleri Başvurusu*, p. 25. Benzer yönde AYM, T. 03.04.2014, B. No 2013/711, *Kenan Yıldırım ve Turan Yıldırım Başvurusu*, p. 82: “Başvuruya konu yargılama sonunda verilen kararların icra edilmediği ve bu hususun başvuru sahiplerinin mülkiyet ve adil yargılanma haklarını ihlal ettiği gözetilerek, hukuka, adalete ve mahkemeye güven ilkesinin gördüğü zararın devam etmesinin önlenmesi amacıyla, Mahkeme kararlarının mümkün olan en kısa sürede yerine getirilmesini teminen, kararın bir örneğinin ilgili Belediyeye gönderilmesine karar verilmesi gerekir.” (www.anayasa.gov.tr).

belirttiği görülmektedir¹⁰⁵.

C. Yeniden Soruşturma

İhlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmedilen kararlar bakımından ele alınması gereken bir diğer ihlal kaynağı savcılık makamıdır. Savcılar tarafından verilen kovuşturmayaya yer olmadığı kararlarına ilişkin başvurularda ihlal sonucuna varılması halinde, yeniden yargılama ya da tazminat kararından farklı giderim yollarına karar verilmesi kaçınılmazdır. AYM etkili soruşturmanın yapıp yapılmadığı ilkesi çerçevesinde incelediği söz konusu başvurularda “yeniden soruşturma” giderim yoluna karar vermektedir.

Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası’nda yapılan taramaya göre çalışmanın yapıldığı tarih itibarıyla “yeniden soruşturma” giderim yoluna ilişkin 295 karar tespit edilmiştir¹⁰⁶. Söz konusu başvuruların büyük bir bölümü işkence ve kötü muamele yasağı ile yaşam hakkı ihlali iddiaları başta olmak üzere çeşitli gerekçelerle savcılıklarca yapılan soruşturmaların etkili olmadığı iddialarına ilişkindir. Bu bakımdan başvuruların temel hak ve özgürlüklerin korunmasında pozitif yükümlülüklerin bir parçası olan usuli yükümlülüklerin ihlali iddiasına dayandığı söylenebilir.

Mahkemenin konuya dair ilk kararı Van ilinde meydana gelen depremde hayatını kaybeden yakınlarının ölümüne ilişkin etkili soruşturmanın yapılmaması nedeniyle yaşam hakkının ihlal edildiği iddialarına dayanan *Serpil Kerimoğlu ve Diğerleri Başvurusu*¹⁰⁷. AYM yaptığı inceleme neticesinde Anayasa’nın 17. maddesinde güvence altına alınan yaşam hakkının usuli boyutunun ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkemeye göre “başvuru konusu olay açısından etkili ve caydırıcı bir ceza soruşturması yürütülmemesinin yaşam hakkını ihlal ettiği gözetilerek¹⁰⁸” kararın bir örneğinin Kanun’un 50. maddesinin (1) ve (2) numaralı fıkraları uyarınca ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığına gönderilmesi gereklidir. AYM *Melih Dalbudak Başvurusu*nda ise yaşam hakkının usuli

¹⁰⁵ AYM, T. 07.12.2022, B. No 2019/3109, Nayif Magi Başvurusu; AYM, Nevzat Kaya Başvurusu (www.anayasa.gov.tr).

¹⁰⁶ <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?Giderim%5B0%5D=14&page=1> Erişim Tarihi: 01.08.2025.

¹⁰⁷ AYM, T. 17.09.2013, B. No 2012/752, Serpil Kerimoğlu ve Diğerleri Başvurusu (www.anayasa.gov.tr).

¹⁰⁸ AYM, Serpil Kerimoğlu ve Diğerleri Başvurusu, p. 95.

boyutuyla ihlal edilmesinin Cumhuriyet Başsavcılığının karar ve işlemlerinden kaynaklandığını belirterek¹⁰⁹ “kararın bir örneğinin yaşam hakkının ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırılması için soruşturmadaki eksiklikleri tamamlamak üzere İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığına gönderilmesine¹¹⁰” hükmetmiştir.

Abdullah Koç Başvurusu ise kötü muamele ve işkence yasağının usuli boyutu bakımından önemli bir karardır. Başvuran, Gezi Parkı eylemleri olarak bilinen olaylar sırasında yüzünden yaralandığını ve bu yaralama olayına ilişkin etkili bir ceza soruşturması yürütülmemesi (ve nihayetinde kovuşturmaya yer olmadığı kararı verilmesi) nedeniyle kötü muamele yasağının ihlal edildiğini iddia etmiştir. Mahkeme yaptığı inceleme sonucunda Anayasa'nın 17. maddesinin üçüncü fıkrasında güvence altına alınan kötü muamele yasağının usul boyutunun ihlal edildiğine karar vermiştir. AYM ayrıca hüküm bölümünde “Kararın bir örneğinin kötü muamele yasağının usule ilişkin boyutunun ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden soruşturma yapılmak üzere Ankara Cumhuriyet Başsavcılığına GÖNDERİLMESİNE” diyerek giderim yolunu açıkça göstermiştir¹¹¹. *Mehmet Kaşif Tiryaki Başvurusu* ise gözaltında tutulma sürecinde kamu görevlileri tarafından kötü muameleye uğradığını iddia eden başvurucunun yaptığı şikayet üzerine savcılık tarafından verilen kovuşturmaya yer olmadığı kararına ilişkindir. AYM söz konusu kararda yaptığı incelemede Anayasa'nın 17. maddesinin üçüncü fıkrasında güvence altına alınan kötü muamele yasağının maddi ve usul boyutunun ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme ayrıca verilen kararın, ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden soruşturma yapılmak üzere Ankara Cumhuriyet Başsavcılığına gönderilmesine karar vermiştir¹¹². Mahkemenin yeniden soruşturma giderim yolunu kararların hüküm bölümde açıkça gösterme uygulamasını son yıllardaki içtihatlarında standartlaştırdığı görülmektedir¹¹³.

¹⁰⁹AYM, T. 13.02.2020, B. No 2016/16050, Melih Dalbudak Başvurusu, p. 118 (www.anayasa.gov.tr).

¹¹⁰AYM, Melih Dalbudak Başvurusu, VI. Hüküm – C.

¹¹¹AYM, T. 10.03.2021, B. No 2018/4912, Abdullah Koç Başvurusu, p. 1, 57, HÜKÜM/C (www.anayasa.gov.tr).

¹¹²AYM, T. 05.09.2023, B. No 2019/9329, Mehmet Kâşif Tiryaki, p. 1, 41. Aynı yöndeki bazı diğer kararlar için bkz. AYM, T. 18.07.2019, B. No 2015/6361, Abidin Cevher Başvurusu; AYM, T. 08.06.2021, B. No 2017/36977, Mehmet Ali Oğuz Başvurusu; AYM, T. 13.04.2022, B. No 2018/2830, Mert Arslan ve Özgür Tezer Başvurusu; AYM, T. 02.11.2022, B. No 2015/18831, Dilan Dursun Başvurusu (www.anayasa.gov.tr).

¹¹³Örneğin bkz. AYM, T. 30.04.2025, B. No 2021/6156, Abdulkadir Çevik ve Diğerleri Başvuru-

D. TBMM'ye Çağrı

Çağrı kararları (*appellentscheidungen*) Federal Alman Anayasa Mahkemesinin (FAYM) norm denetimi kararları bağlamında ortaya çıkan ve zamanla bireysel başvuru usulünde de işler hale gelen bir karar türüdür¹¹⁴. Çağrı kararları, bir temel hak ve özgürlük ihlalinin, bir kanunun Anayasa'ya aykırı olmasından diğer bir ifadeyle yapısal ve sistemik bir sorundan¹¹⁵ kaynaklandığı durumlarda söz konusu kanunun değiştirilmesi için yasama organına yapılan çağrıyı içeren kararlardır. Türk Anayasa Mahkemesi de uygulayıcıların Anayasa'ya uygun yorum yaparak ya da takdir yetkisini kullanarak başka türlü sonuca ulaşma şanslarının olmadığı durumlarda kanun değişikliği yapılması için Meclis'e çağrı yaptığı bir karar türü geliştirmiştir¹¹⁶. Zira 6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin 3. fıkrası Mahkemeye kararın ilgililere tebliğ edileceği şeklinde bir düzenleme içerir. Bu bakımdan AYM'nin bir kararda kanundan kaynaklı ihlal tespit etmesi halinde TBMM de ilgili ya da muhatap olarak nitelendirilebilir¹¹⁷. Literatürde çağrı kararlarının halihazırdaki işlevsizliğine dikkat çekilmiş olsa da¹¹⁸, bir ihlal kararının

su; AYM, T. 05.02.2025, B. No 2021/35224, Hakan Özyurt Başvurusu; AYM, T. 17.12.2024, B. No 2020/35611, Ahmet Balkaya ve Rengin Ergül Başvurusu; AYM, T. 16.11. 2023, B. No 2019/13460, Besna Çağlı ve Diğerleri Başvurusu (www.anayasa.gov.tr).

¹¹⁴Göztepe, s. 49. Almanya'da bireysel başvuru usulünün hem kesinleşmiş mahkeme kararlarına karşı hem de belirli koşulların varlığı halinde doğrudan yasalara karşı yapılabilmesi çağrı kararlarının daha geniş şekilde işlev görmesini sağlamıştır; Göztepe, s. 49.

¹¹⁵Yapısal ve sistemik sorun, bir insan hakkı ihlalinin bir sistem ya da bir sistem üzerinde etkili olan nedenlerden kaynaklandığı durumları ifade eder; Gümüş Boyacı, s. 10.

¹¹⁶Göztepe, s. 78. Çağrı kararlarının amacının, temel hak ve özgürlüklere ilişkin ihlal incelemesi yapan mahkeme ile yasa koyucu arasındaki iş birliğini güçlendirmek ve yasa koyucunun anayasa uygun davranma yükümlülüğünü işaret etmek olarak açıklamak mümkündür; Yang, s. 348 vd.'dan aktaran Göztepe, s. 52. 6216 sa. Kanun'da bireysel başvuru değişikliği öngören Kanun Tasarısı'nın 49. maddesinde "Bölgelere, bireysel başvuru incelemesi sırasında temel hak ihlalinin kanun veya kanun hükmünde kararname hükmünden kaynaklandığı kanaatine varmaları durumunda, bu düzenlemelerin iptali istemiyle konuyu itiraz yoluyla Genel Kurul'a taşıma" imkanı tanınmış, ancak Alt Komisyon görüşmeleri neticesinde 49. maddenin 6. fıkrası Kanun metninden çıkarılmıştır; <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D23/Y5/T1/WebOnergeMetni/4c2551d8-ae51-45d3-85f7-2259c8a26e23.pdf> 27.01.2026; düzenlemenin metinden çıkarılış sürecine ve nedenlerine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldız, s. 371, 372.

¹¹⁷Kılıç, s. 99.

¹¹⁸"...bir 'giderim' olarak nitelendirilen bu çağrının AYM'nin öngördüğü şekilde bir işlevi şu an için bulunmamaktadır. Çünkü Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına gönderilen bu kararlar TBMM Genel Sekreterliğince Anayasa Mahkemesine iade edilmektedir. İade yazılarında, kanun teklif etmenin münhasıran milletvekillerine ait bir yetki olduğu; Anayasa'da ve kanunlarda aksi yönde yorum yapılmasını mümkün kılan herhangi bir hüküm bulunmadı-

ihlali ve sonuçları ortadan kaldırmak üzere TBMM'ye gönderilmesinin yargı ve yasama arasındaki iş birliğini içeren ideal bir dünyada olumlu sonuçlar doğurması mümkündür¹¹⁹.

FAYM kararlarından mülhem çağrı kararlarının ilki olan *Y.T.* kararını 2019 yılında verilmiştir. Aynı zamanda pilot karar usulünün ilk defa uygulandığı karar olan *Y.T. Başvurusu*, kötü muameleye maruz kalma riski bulunan ülkeye sınır dışı edilme kararına karşı başvurulabilecek etkili bir yargı yolu bulunmaması nedeniyle etkili başvuru hakkının ihlal edildiği iddiasına ilişkindir. Mahkeme yaptığı inceleme sonucunda etkili başvuru hakkının ihlal edildiğine ve bu ihlalin kanunun uygulanmasından değil bizatihi kanunun kendisinden kaynaklandığını belirtmiştir. Ayrıca, ihlalin ve sonuçlarının giderilebilmesi için kanunda gerekli değişikliğin yapılmak üzere kararın bir örneğinin yasama organına bildirilmesi gerektiğine karar vermiştir:

“İhlal, idari makamların veya derece mahkemelerinin Anayasa’ya uygun yorum yapmalarına imkân vermeyecek açıklıktaki bir kanun hükmünü uygulamaları nedeniyle ortaya çıkmışsa ihlal kanunun uygulanmasından değil doğrudan kanundan kaynaklanmaktadır. Bu durumda söz konusu ihlalin bütün sonuçlarıyla giderilebildiğinden söz edilebilmesi ancak ihlale yol açan kanun hükmünün ortadan kaldırılması veya ilgili hükmün yeni ihlallere yol açılmayacak bir şekilde değiştirilmesi ile mümkün olur...”

Yasama organı tarafından 6458 sayılı Kanun’un 53. maddesinin (3) numaralı fıkrasının değişiklikten önceki hâle getirilmesi ya da hakkında sınır dışı etme kararı alınan kişilerin bu karara karşı dava açma süresi içinde ve dava açılması hâlinde yargılama boyunca kendiliğinden ülkede kalmalarını sağlayacak başka bir düzenleme yapılması bu konudaki

ğ; hiçbir makam, organ veya kişinin bu yetkinin kullanılmasına -herhangi bir şekilde- müdahale edebilmesine imkân bulunmadığı belirtilmektedir. İade yazılarında, yargı mercileri ile TBMM Başkanlığının belirli bir konuda kanun teklif etmeleri yahut teklif etmemeleri için milletvekillerine tavsiye veya telkinde bulunabilmesinin hukuken mümkün olmadığı da belirtilmektedir. Ayrıca Resmî Gazete’de yayımlanan bu kararların milletvekillerince hâlihazırda öğrenildiği ve herhangi bir yasama faaliyetinde bulunup bulunmamanın kendilerinin takdirinde olduğu ifade edilmektedir. Anılan gerekçelerle TBMM Başkanlığınca yapılabilecek herhangi bir işlem bulunmadığından söz konusu yazı ve kararlar iade edilmektedir. Dolayısıyla TBMM’ye yapılan bu çağrının karşılığı “iade” dir. Gerçekten de bu çağrının parlamento hukukunda bir karşılığı ve işlevi şu an için bulunmamaktadır.”; Karahan, s. 53.

¹¹⁹Literatürde hüküm fıkrasında ‘ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için kararın bir örneğinin TBMM Başkanlığına gönderilmesi’ biçiminde bir cümleye yer verilmesinin Meclis’in konuya dikkatinin çekilmesi bakımından olumlu sonuç doğurabileceği ifade edilmiştir; Karan, s. 270-271.

yapısal sorunu ortadan kaldıracak ve benzer nitelikte yeni başvurular yapılmasını engelleyecektir. Bu nedenle kararın bir örneğinin yasama organına bildirilmesi gerekir¹²⁰.”

Anayasa Mahkemesi verdiği bu ilk çağrı kararından sonra AYM Kararlar Bilgi Bankası’nda yapılan taramaya göre 20 çağrı kararı daha vermiştir¹²¹. Mahkemenin değerlendirmesine göre söz konusu kararların tamamında ihlal, kanunun uygulamasından değil çeşitli kanun düzenlemelerinin bizatihi kendisinden kaynaklanmaktadır. Örneğin başvurusunun madencilik faaliyeti nedeniyle oluşan tasman etkisiyle taşınmazında meydana gelen zararın mülkiyet hakkının ihlal edildiğini ileri sürdüğü *Sabri Uhrağ Başvurusunda* ihlal, 3303 sa. Taşkömürü Havzasındaki Taşınmaz Malların İktisabına Dair Kanun’un 3. maddesinde yer alan “*Bu Kanuna göre tespit ve tescil edilen taşınmaz malların sahipleri...maden işletmeciliği sebebiyle meydana gelen zararlardan dolayı bir hak ve tazminat talep edemezler*” hükmünden kaynaklanmaktadır. AYM’nin en yeni tarihli çağrı kararı *Mohammad Atamleh Başvurusunda* ise ihlalin kaynağını 1567 sa. Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun’un 3. maddesinin 2. fıkrası oluşturmaktadır. Altın ticaretiyle uğraşan bir İsrail vatandaşı olan başvuru ticaret yapmak üzere geldiği İstanbul’dan ayrılmak için geldiği havalimanında kendisine ait çantada taşıdığı altınların irsaliye ve faturalarını gümrüğe beyan etmediği gerekçesiyle idari para cezasına mahkûm edilmiştir¹²². Mahkeme yaptığı değerlendirmede, ilgili Kanun maddesinin kabahatin ağırlığı, failin durumu ya da somut olayın niteliğine göre bir değerlendirme yapılmasına imkân sağlayacak nitelikte olmadığı ve hakime takdir yetkisi tanımadığı gerekçesiyle başvurusunun mülkiyet hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir¹²³. Mahkemeye göre “İhlal doğrudan kanundan kaynaklandığı için ve bireysel başvurunun amacına ve işlevine uy-

¹²⁰ AYM, T. 30.05.2019, B. No 2016/22418, Y.T. Başvurusu, p. 68, 76 (www.anayasa.gov.tr).

¹²¹ <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?Giderim%5B%5D=19> Erişim Tarihi: 01.08.2025.

¹²² 1567 sa. Kanun m. 1 “Kambiyo, nukut, esham ve tahvilat alım ve satımının ve bunlar ile kıymetli madenler ve kıymetli taşlarla bunlardan mamul veya bunları muhtevi her nevi eşya ve kıymetlerin ve ticari senetlerle tediyeyi temine yarayan her türlü vasıta ve vesikaların memleketten ihracı veya memlekete ithalinin tanzim ve tahdidine ve Türk parasının kıymetinin korunması zımında kararlar ittihazına Cumhurbaşkanı salâhiyetlidir.”, m. 3 “Fîil, 1 inci maddede yazılı kıymetlerin izinsiz olarak yurttan çıkarılması veya yurda sokulması mahiyetinde ise 21/3/2007 tarihli ve 5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu hükümlerine göre suç veya kabahat oluşturmadığı takdirde kişi; eşya ve kıymetlerin rayiç bedeli kadar, teşebbüs halinde bu bedelin yarısı kadar idarî para cezası ile cezalandırılır.”

¹²³ AYM, T. 29.02.2024, B. No 2020/9691, Mohammad Atamleh Başvurusu, p. 57, 58 (www.anayasa.gov.tr).

gun şekilde benzeri ihlallerin de önüne geçmek amacıyla kararın TBMM'ye bildirilmesine karar verilmesi gerekir.¹²⁴

E. Sınır Dışı Edilmeme

Mahkemenin ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için başvurabileceği bir diğer giderim yolu “sınır dışı edilmeme” dir. Sınır dışı edilmeme giderim yolu, 6216 sa. Kanun'un 49. maddesinin 5. fıkrasında ve AYM İçtüzüğü'nün 73. maddesinde düzenlenen tedbir kararları kapsamında alınan “sınır dışı işleminin tedbiren durdurulması” kararları ile benzerlik arz eder. İlgili kanun ve İçtüzük maddelerinde “tedbir”, öğretide ise “geçici tedbir”¹²⁵ olarak isimlendirilen bu karar türü, başvuruçunun yaşamına ya da maddi veya manevi bütünlüğüne yönelik ciddi bir tehlike bulunması durumunda verilen geçici nitelikte bir nihai karardır¹²⁶. 6216 sa. Kanun'un 49. maddesinin 5. fıkrasına göre tedbir kararı sonrasında AYM'nin esas hakkındaki kararını en geç altı ay içinde vermesi gerekmektedir; aksi halde tedbir kararı kendiliğinden kalkacaktır. Bununla birlikte AYM'nin tedbir kararları vermeye başladığı ilk yıllardan itibaren, iş yükü nedeniyle altı aylık sürenin aşılması halinde bir hak ihlali doğmasını engellemek için bazı formülasyonlar geliştirdiği görülmektedir¹²⁷. Mahkeme kararlarında “Anayasa Mahkemesince yeniden bir karar verilinceye kadar sınır dışı edilme işleminin fiilen uygulanmamasına karar verilmiştir” diyerek kişilerin süreden kaynaklı mağduriyetinin önüne geçmeye çalışmaktadır¹²⁸.

¹²⁴AYM, Mohammad Atamleh Başvurusu, p. 65. AYM kararda ayrıca kanunun iptali için Anayasa Mahkemesine itiraz yoluyla başvurulabileceğini ya da Anayasa'nın 90. maddesinin son fıkrasının uygulanabileceğini belirterek, yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar tespit etmiş ve kararın bir örneğinin ilgili mahkemeye gönderilmesine karar vermiştir.

¹²⁵Göztepe, s. 5; Salihpaşaoğlu, s. 107.

¹²⁶Geçici hukuki koruma yöntemlerinden biri olan tedbir kararlarının hukuki niteliğinin ne olduğu öğretide tartışılmıştır. AYM tedbir kararlarını ara karar olarak nitelendirmektedir, Göztepe, s. 240; Ünal Açıkgöz / Güneş, s. 333. Ara karar, yargılamayı sonlandırmayan aksine yargılamayı ilerletmeye yardım eden kararlardır, Kuru / Aydın, s. 347. Özekes, geçici hukuki koruma kararlarına ilişkin genel değerlendirmelerinde, nihai karardan bağımsız oluş ve talep bakımından nihailik çerçevesinde tedbir kararlarını “geçici nitelikte nihai karar” olarak nitelendirmiştir. Özekes, “Geçici Koruma Tedbirleri”, s. 2485. Göztepe de tedbir kararını “Esas kararın etkili sonuç doğurmasını sağlayan ve bireysel başvuru sürecinin hukuka uygun bir şekilde sona erdirilmesini sağlayan nihai nitelikte, süreli bir karar” olarak nitelendirmiştir, Göztepe, s. 240; benzer yönde Ünal Açıkgöz / Güneş, s. 334.

¹²⁷Göztepe, s. 269.

¹²⁸AYM, T. 30.09.2015, B. No. 2015/4176, D.M. Başvurusu, p. 20 (www.anayasa.gov.tr).

Sınır dışı edilmeme giderim kararı nitelik itibarıyla yargılamaya son veren nihai bir karardır, ancak tıpkı tedbir kararları gibi geçicidir. Bir giderim yolu olarak “sınır dışı edilmeme” yeniden yargılama ya da sınır dışı etme kararıyla ilgili yargılama sonuçlanıncaya kadar geçerlidir. Bu bakımdan “sınır dışı edilmeme”, sınır dışı edilmeleri halinde maddi ya da manevi bütünlükleri tehlikeye girecek kişilerin yeniden yargılanma ya da idari başvurularının yeniden değerlendirilmesini mümkün kılacak ek bir giderim yolu olarak görülmelidir. Diğer bir deyişle, ancak yeniden yargılama (ya da bazı durumlarda idarece yeniden değerlendirme) ile birlikte tercih edilebilecek ve / veya anlamlı olabilecek bir giderim türüdür. Nitekim AYM uygulaması da bu görüşü destekler niteliktedir.

Mahkemenin konuya ilişkin ilk kararı 2017 tarihli *Azizjon Hikmatov Başvurusu*dur. Başvurucu *Hikmatov* Özbekistan uyrukludur ve 2009 yılında yasal yollarla Türkiye’ye giriş yapmıştır. 2015 yılında Kilis Emniyet Müdürlüğüne bağlı ekipler tarafından Suriye plakalı bir araçta kimliksiz bir biçimde yakalanmış ve yapılan inceleme sonucu yasa dışı yollardan Suriye’deki çatışma bölgelerine geçmeye çalıştığı değerlendirilmiştir. Başvurucu hakkında Batman Valiliği Göç İdaresi Müdürlüğü tarafından yurda giriş yasağı getirilmiş ve başvurusunun sınır dışı edilmesine karar verilmiştir. Başvurucu Özbekistan’da ülke yönetimine muhalif bir tutum sergilediğini ve bu nedenle hedef haline geldiğini, ülkesinde İslam dinini özgürce yaşamak isteyenlerin baskı ve zulümle karşılaştığını belirterek kararın iptali için dava açmıştır. Dava idare mahkemesi tarafından reddedilmiştir. Başvurucu öldürülme ve kötü muameleyle maruz kalma riski bulunan ülkeye sınır dışı kararı verilmesi nedeniyle kötü muamele yasağının ihlal edildiği iddiasıyla AYM’ye başvurmuştur¹²⁹.

Mahkeme, İdare Mahkemesinin Özbekistan’da var olduğu iddia edilen riske ilişkin araştırma ve değerlendirme yükümlülüğünü yerine getirmediği gerekçesiyle Anayasa’nın 17. maddesinde güvence altına alınan kötü muamele yasağının ihlal edildiğine karar vermiştir. Burada sorulması gereken soru söz konusu ihlalin ve sonuçlarının yalnızca yeniden yargılama kararı verilmesiyle giderilip giderilemeyeceğidir. AYM, yeniden yargılama kararının giderim için yeterli olmayacağına ve sınır dışı edilmeme kararının gerekli olduğuna hükmetmiştir:

¹²⁹AYM, T. 10.05.2017, B. No 2015/18582, Azizjon Hikmatov Başvurusu, p. 1, 9, 10, 11, 17, 21, 22.

“Somut olayda başvurunun kamu güvenliği açısından tehdit oluşturduğu gerekçesiyle sınır dışı edilmesine karar verilmiştir. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesinin ihlal kararının ardından idare mahkemesinde yapılacak yeniden yargılama sırasında sınır dışı edilmesinin önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır...Başvurucunun geri gönderileceği ülkede gerçek bir kötü muamele riski altında olup olmadığının araştırılacağı süreçte sınır dışı edilmesi hâlinde maddi veya manevi bütünlüğü bakımından ciddi bir tehlike ortaya çıkabilecektir.

Bu durumda yeniden yargılama kararı verilmesinin ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılabilmesi için yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca başvurunun yeniden yargılama sonuçlanıncaya kadar sınır dışı edilmemesine de karar verilmesi gerekir¹³⁰.”

AYM Kararlar Bilgi Bankası'nda yapılan taramaya göre Anayasa Mahkemesi verdiği bu ilk sınır dışı edilmeme kararından sonra 17 sınır dışı edilmeme kararı daha vermiştir¹³¹. Sınır dışı etme kararı verilmesi nedeniyle kötü muamele yasağının ve / veya aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiği iddia edilen söz konusu başvuruların tamamında Mahkeme yeniden yargılama (veya sınır dışı etme kararıyla ilgili yargılama) sonuçlanıncaya kadar¹³² ya da kamu makamları tarafından başvuru haklarında yeniden bir değerlendirme yapıncaya kadar¹³³ başvuru haklarında sınır dışı edilmemelerine karar vermiş ve giderim yolunu kararın hüküm bölümünde açıkça göstermiştir.

F. Gereği İçin Gönderme (Mahkeme / Savcılık / İdare)

Gereği için gönderme, Mahkemenin ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için benimseyebileceği muhtelif yolları içeren oldukça kapsamlı bir giderim türüdür. Zira Mahkemenin ihlali ve sonuçlarını onaracak “gereğin” ne olduğunu belirlemede geniş bir yetkisi mevcuttur. AYM Kararlar

¹³⁰ AYM, Azizjon Hikmatov Başvurusu, p. 82, 83 (www.anayasa.gov.tr).

¹³¹ <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?Giderim%5B%5D=30> Erişim Tarihi: 01.08.2025.

¹³² Örneğin bkz. AYM, T. 17.04.2019, B. No 2015/19133, R.M. ve Diğerleri Başvurusu, VI. Hüküm F.; AYM, T. 02.12.2020, B. No 2017/19758, S.B. Başvurusu, VI. Hüküm E.; AYM, T. 29.09.2022, B. No 2021/47168, Hooman Hosseinpour Başvurusu, VI Hüküm H; AYM, T. 31.01.2023, B. No 2020/2000, T.B. Başvurusu, VI. Hüküm; AYM, T. 24.01.2024, B. No 2020/18186, M.E. ve Diğerleri, VI. Hüküm F (www.anayasa.gov.tr).

¹³³ AYM, T. 03.12.2020, B. No 2016/ 43088, A.A.K. ve Diğerleri Başvurusu, VI. Hüküm E.; AYM, T. 24.03.2021, B. No 2017/5849, G.I ve Diğerleri Başvurusu, VI. Hüküm E (www.anayasa.gov.tr).

Bilgi Bankası'nda yapılan taramada “gereği için gönderme” kararlarının bir kısmının derece mahkemelerinin “yeniden yargılama”nın, savcılıkların ise “yeniden soruşturma”nın gereğini yapmalarını içerdiği görülmektedir¹³⁴. Bununla birlikte gereğinin yapılması üzerine verilen bazı farklı kararlar da mevcuttur. *Cengiz Kılıç Başvurusu* bunlardan biridir. Başvuru, baba ile çocuk arasında kişisel ilişki kurulması yönünde verilmiş mahkeme kararlarına rağmen bu kararların icrasını sağlayacak imkanların sağlanmaması ya da etkin tedbirlerin alınmaması nedeniyle aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiği iddialarına ilişkindir. AYM ihlal kararının yanı sıra “kararın bir örneğinin aile hayatına saygı hakkının ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırılması için gerekli etkin tedbirlerin alınmasını sağlamak üzere” ilgili derece mahkemesine gönderilmesine hükmetmiştir¹³⁵. Mahkeme, *Zekeriya Alkan Başvurusunda* ise ihalenin feshi için açılan dava sonucunda icra müdürlüğünce ihale bedelinin %10'u oranındaki para cezasının Hazine'ye irat kaydının verilmesinin mahkemeye erişim hakkını ihlal ettiği iddiasını ele almıştır. AYM yaptığı inceleme sonucunda ihlale hükmetmiş ve “Kararın bir örneğinin mahkemeye erişim hakkının ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla tahsil işleminin durdurulması / iptali için” ilgili icra hukuk mahkemesine gönderilmesine karar vermiştir.¹³⁶

Mahkeme 2023 yılında incelediği *Ali İhsan Özge Başvurusunda* ise başvuru aleyhine 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun uyarınca verilen tedbir kararında geçen “şiddet uygulayan” ifadesinin masumiyet karinesini ihlal ettiğine karar vermiştir. İhlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmanın yolu yeniden yargılama yapılmaksızın karar yer alan söz konusu ifadenin düzeltilmesidir:

“Tedbir kararını veren yargı merciince yapılması gereken iş ise kararında geçen ve ihlal sonucunu doğuran ifadelerin -yeniden

¹³⁴Örneğin bkz. AYM, T. 18.04.2024, B. No 2020/32967, Haydar Demir ve Zeliha Yalçın Başvurusu; AYM, T. 17.12.2024, B. No 2020/27926, Ali Önder Karatana Başvurusu (www.anayasa.gov.tr).

¹³⁵AYM, T. 03.02.2016, B. No 2013/3181, Cengiz Kılıç Başvurusu, p. 1, 122 (www.anayasa.gov.tr).

¹³⁶AYM, T. 20.03.2024, B. No 2021/30909, Zekeriya Alkan Başvurusu, p. 1, IV Hüküm C. Benzer yöndeki bazı diğer kararlar için bkz. AYM, T. 03.04.2024, B. No 2021/36804, Fatma Sarı Başvurusu; AYM, T. 02.05.2024, B. No 2020/35838, Mehmet Dağ ve Dağ İnşaat Turizm Mobilya Dekorasyon Dayanıklı Tüketim Malları Gıda Sanayi ve Ticaret Ltd.Şti. Başvurusu; AYM, T. 11.05.2023, B. No 2022/353, Süleyman Kaplan Başvurusu; AYM, T. 21.05.2021, B. No 2021/26138, Vedat Ergün Başvurusu; AYM, T. 01.11.2023, B. No 2022/25425, N.S. Başvurusu (www.anayasa.gov.tr).

yargılama yapılmasına gerek kalmaksızın- düzeltilmesine hükmetmekten ibarettir. Bu nedenle kararın bir örneğinin söz konusu ibarelerin düzeltilmesine hükmedilmesi amacıyla ilgili mahkemeye gönderilmesine karar verilmesi gerekir... Mahkeme kararındaki ihlal sonucunu doğuran ifadelerin düzeltilmesi amacıyla kararın bir örneğinin Konya 4. Aile Mahkemesine (E. 2019/651) GÖNDERİLMESİNE... karar verildi¹³⁷.”

AYM bazı kararlarında ise yapılması gerekenlere genel bir şekilde işaret etmekle yetinip inisiyatif mahkemelere bırakmaktadır. *Ö.İ. Başvurusunda* başvuru, boşanma davasında alınan gizlilik kararının derece mahkemesince resen kaldırılmasının, dosyada cinsel hayatıyla ilgili olarak bulunan delillerin duruşmalarda açığa çıkmasına neden olacağından özel hayatın gizliliğini ihlal ettiğini iddia etmiştir. Yaptığı değerlendirme nihayetinde özel hayatın gizliliği hakkının ihlal edildiğine karar veren AYM, davanın istinaf aşamasında olduğunu dikkate alarak “Özel hayatın gizliliği hakkının ihlalinin geleceğe dönük sonuçlarının ortadan kaldırılması için kararın bir örneğinin” ilgili mahkemeye gönderilmesi gerektiğine hükmetmiştir¹³⁸.

Mahkeme bazı kararlarında ise verilen kararın gereğini yerine getirmek üzere idareye (yürütmeye) gönderilmesine karar vermiştir. *Derya Özben ve Diğeri Başvurusu* bu kararların dikkat çekici örneklerinden biridir. Başvurucular, batan bir yük gemisine yönelik arama kurtarma faaliyetleri için görevlendirilen ve kötü hava koşulları nedeniyle batan botun personelinin akrabalarıdır. Başvuruda, personelin yaşamını yitirmesi olayıyla ilgili Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğünün yönetim kurulu üyesi ve genel müdür yardımcısı olan iki kişi hakkında Ulaştırma Bakanlığı tarafından soruşturma izni verilmemesi nedeniyle yaşam hakkının ihlal edildiği iddia edilmiştir. AYM yaptığı inceleme sonucunda yaşam hakkının usuli boyutuyla ihlal edildiğini tespit etmiştir. Mahkemeye göre ihlalin sonuçlarının ortada kaldırılması için

¹³⁷AYM, T. 29.03.2023, B. No 2021/59151, Ali İhsan Özge Başvurusu, III.GİDERİM, IV. HÜKÜM-C. Konuya ilişkin temel ilkelerin ortaya konulduğu karar için bkz. AYM, T. 20.06.2019, B. No 2016/6038, S.M. Başvurusu. Benzer yöndeki başka bir karar olan *A.I.H. Başvurusunda* Mahkeme, hüküm kısmında “İhlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması için -yeniden yargılama yapılmaksızın- başvuru hakkında ‘şiddet uygulayan’ ve karşı taraf hakkında ‘şiddete uğrayan’ ifadelerinin düzeltilmesi amacıyla İstanbul Anadolu 11. Aile Mahkemesine (E.2019/648 D. İş, K.2019/660) iletilmesi için İstanbul Anadolu 10. Aile Mahkemesine (E.2019/594 D. İş, K.2019/589)” gönderilmesine karar verilmesi” gerektiğini ortaya koyarak “gereği” nin ne olduğunu belirginleştirmiştir; AYM, T. 17. 11.2022, B. No 2019/36660, A.I.H. Başvurusu, IV. Hüküm E (www.anayasa.gov.tr).

¹³⁸AYM, T. 19.01.2023, B. No 2019/37354, Ö.İ. Başvurusu, p. 1, 3, 16 (www.anayasa.gov.tr).

ihlali tespit etmek yeterli değildir, Ulaştırma Bakanı tarafından soruşturma izni verilmemesine ilişkin kararın kaldırılması gerekir:

“...isnat edilen eylem nedeniyle ilgililer hakkında soruşturma yapılması maksadıyla soruşturma izni verilmemesine ilişkin kararın kaldırılması ve Cumhuriyet Başsavcılığınca yapılan itirazın kabulü için kararın bir örneğinin İdari Dava Dairesine gönderilmesine karar verilmesi gerekmektedir¹³⁹.”

Mahkemenin idareye yönelik bir “yapılması gereken”e hükmettiği bir diğer karar *Ahmet Sil Başvurusudur*. Başvurucu, tutuklu bulunduğu ceza infaz kurumunda kendisine ait Kur’an-ı Kerim nüshasına ulaşmasına izin verilmemesi nedeniyle din ve vicdan özgürlüğünün ihlal edildiğini iddia etmiştir. Mahkeme yaptığı inceleme nihayetinde, ceza infaz kurumu tarafından objektif bir gerekçe gösterilmeksizin kendi Kur’an-ı Kerim’ine ulaşması engellenen tutuklunun din ve vicdan özgürlüğünün ihlal edildiğine karar vermiştir. AYM ayrıca, söz konusu uygulamanın Adalet Bakanlığı tarafından uygun bulunduğuna dikkat çekerek “Kararın bir örneğinin din ve vicdan özgürlüğüne yapılabilecek benzer müdahaleleri önlemek için takdir edilen tedbirleri almak üzere Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğüne¹⁴⁰” gönderilmesine hükmetmiştir. Mahkeme *Ayşe Usta ve Hüseyin Bayraktar Başvurusunda* ise İnsan Hakları Tazminat Komisyonuna yaptıkları başvuruları reddedilen kişilerin mülkiyet ve adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine ve Komisyonca “yeniden karar verilmesi” gerektiği sonucuna varmıştır:

“...Komisyonca yapılması gereken iş, Anayasa Mahkemesini ihlal sonucuna ulaştıran nedenleri gideren, ihlal kararında belirtilen ilkelere uygun yeni bir karar vermektir... Kararın bir örneğinin etkili başvuru hakkının ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden karar verilmek üzere Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Tazminat Komisyonu Başkanlığına GÖNDERİLMESİNE...¹⁴¹”

¹³⁹AYM, T. 21.09.2023, B. No 2018/9516, Derya Özben ve Diğerleri Başvurusu, p. 83 (www.anayasa.gov.tr).

¹⁴⁰AYM, T. 09.05.2018, B. No 2017/24331, Ahmet Sil Başvurusu, VI. HÜKÜM-F (www.anayasa.gov.tr).

¹⁴¹AYM, T. 23.05.2023, B. No 2019/10349, Ayşe Usta ve Hüseyin Bayraktar Başvurusu, p. 58, VI. HÜKÜM-E (www.anayasa.gov.tr).

G. Serbest Bırakılma

Bir kişinin tutukluluk nedeniyle kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının ihlal edildiği iddiasının Mahkeme tarafından haklı bulunması durumunda ortada kesin bir hüküm olmadığı için yeniden yargılamanın ve kişinin tutukluluk hali devam ettiği için salt tazminat yolunun bir giderim sağlamayacağı açıktır. Nitekim AYM *Korcan Pulatsü Başvurusunda* konuya ilişkin temel ilkeleri ortaya koymuştur. Buna göre tutukluluk nedeniyle Mahkemeye yapılan başvuruların temel amacı serbest bırakılmayı temin etmektir:

“Devam eden tutukluluğun hukuka aykırı olduğu iddiasıyla yapılan bireysel başvurularda şikâyetlerin temel amacı, tutukluluğun hukuka aykırı olduğunun ya da devamını haklı kılan sebep veya sebeplerin bulunmadığının tespitidir. Bu tespit yapıldığı takdirde buna bağlı olarak ilgilinin tutukluluk halinin devamına gerekçe olarak gösterilen hukuki sebeplerin varlığı sona erecek ve böylece kişinin serbest kalmasının yolu açılacaktır...Dolayısıyla belirtilen nedenlerle ve *serbest bırakılmayı temin edebilecek* bir karar alma amacıyla yapılacak bireysel başvuruların, olağan kanun yolları tüketilmek şartıyla, tutukluluk hali devam ettiği sürece yapılabilmesi mümkündür¹⁴².”

Mahkeme bir giderim yolu olarak “serbest bırakılma” ya ilk defa 2013 tarihli *Mustafa Ali Balbay Başvurusunda* yer vermiştir. Başvurucu, hakkında yürütülmekte olan soruşturma kapsamında 2009 yılında gözaltına alınmış ve ardından tutuklanmasına karar verilmiştir. *Balbay*, tutukluluk hali devam ederken, 2011 yılı genel seçimlerinde milletvekili olarak seçilmiştir. Mazbatasına aldıktan sonra tahliyesine karar verilmesi için ilgili mahkemeye başvurmuş ancak talebi reddedilmiş ve milletvekili olarak görevine başlayamamıştır. Başvurucu 2013 yılında TCK’nın çeşitli maddeleri uyarınca hapis cezasına mahkûm edilmiştir. Hakkında mahkûmiyet kararı verilmekle başvurucunun tutukluluk hali sona ermiştir. Davası temyiz aşamasındayken *Balbay*, hukuka aykırı tutuklama, tutukluluğun makul süreyi aşması, adil yargılanma ve siyasal katılım hakkı ve ifade hürriyetinin ihlali gerekçeleriyle AYM’ye bireysel başvuruda bulunmuştur. Mahkeme yaptığı değerlendirmede tutukluluğun makul süreyi aştığı iddiası çerçevesinde Anayasa’nın 19. maddesinin 7. fıkrasının ve seçilme hakkının ihlal edildiği iddiası çerçevesinde 67. maddesinin 1. fıkrasının ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme kararın

¹⁴²AYM, T. 02.07.2013, B. No 2012/726, Korcan Pulatsü Başvurusu, p. 30 (www.anayasa.gov.tr). Vurgu yazar tarafından yapılmıştır.

hüküm bölümünde doğrudan “serbest bırakılma” ifadesini kullanmasa da “Kararın bir örneğinin gereği için Mahkemesine gönderilmesine” diyerek serbest bırakılma giderim yolunu işaret etmiştir¹⁴³. Zira seçilme hakkına yönelik ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması kişinin serbest kalarak milletvekilliği görevine başlamasıyla mümkün olacaktır. Nitekim AYM’nin 4 Aralık 2013 tarihinde verdiği bu karar sonrasında *Balbay* 9 Aralık 2013 tarihinde İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesinin kararıyla tahliye edilmiştir¹⁴⁴. Mahkeme haklarından yapılan kovuşturma nedeniyle tutukluluk halleri devam ederken genel seçimlerde bağımsız milletvekili seçilen *Faysal Sarıyıldız, Kemal Aktaş, Selma Irmak, Gülser Yıldırım ve İbrahim Ayhan*’ın başvurularında da benzer biçimde kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı ile seçilme hakkının ihlal edildiğine ve “Kararın bir örneğinin gereğinin ifası için Mahkemesine gönderilmesine¹⁴⁵” karar vermiştir. Anayasa Mahkemesinin kararları ardından tutuklu milletvekilleri ilgili mahkemeler tarafından tahliye edilmiştir¹⁴⁶.

Mehmet İlker Başbuğ kararında ise hakkında hükmen tutukluluk kararı verilen başvurucu tahliye talebinde bulunmuştur. İlgili mahkeme “kovuşturma aşaması tamamlandığı ve hükmen tutukluluk kararına yapılan itirazın reddine karar verildiği¹⁴⁷” gerekçesiyle talep hakkında karar verilmesine yer olmadığına hükmetmiştir. AYM önüne gelen başvuruda kişi hürriyeti ve güvenliğinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme ayrıca Hüküm bölümünde “Gereğinin yapılması ve başvurucunun tahliye talebi hakkında karar verilmesi amacıyla karar örneğinin Mahkemesine gönderilmesine” ifadesine yer vermiştir. AYM doğrudan “serbest bırakılma” giderim yoluna işaret etmese de bireysel başvuru kararından bir gün sonra İstanbul Nöbetçi

¹⁴³AYM, T. 04.12.2013, B. No 2012/1272, Mustafa Ali Balbay Başvurusu, p. 8, 11, 14, 46, 47, V. HÜKÜM F (www.anayasa.gov.tr)

¹⁴⁴<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/balbay-tahliye-edildi/198781#> Erişim Tarihi: 09.03.2025.

¹⁴⁵AYM, T. 03.01.2014, B. No 2014/9, Faysal Sarıyıldız Başvurusu, V. HÜKÜM, H.; AYM, T. 03.01.2014, B. No 2014/85, Kemal Aktaş ve Selma Irmak Başvurusu, V. HÜKÜM, H.; AYM, T. 02.01.2014, B. No 2013/9894, Gülser Yıldırım Başvurusu, V. HÜKÜM, H.; AYM, T. 02.01.2014, B. No 2013/9895, İbrahim Ayhan Başvurusu, V. HÜKÜM, H. (www.anayasa.gov.tr)

¹⁴⁶<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/bdpli-vekilleri-ayhan-ve-yildirim-tahliye-edildi/193176> Erişim Tarihi: 09.03.2025; <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/3-tutuklu-milletvekili-daha-tahliye-edildi/193007> Erişim Tarihi: 09.03.2025.

¹⁴⁷AYM, T. 06.03.2014, B. No 2014/912, Mehmet İlker Başbuğ, p. 16 (www.anayasa.gov.tr).

20. Ağır Ceza Mahkemesi *Başbuğ*'un tahliyesine karar vermiştir¹⁴⁸.

Serbest bırakılma giderim yoluna müracaat edilen bir diğer karar, kanunda belirtilen azami 5 yıllık tutukluluk süresinin dolmasına rağmen tahliye edilmeyen başvuruçunun iddialarının değerlendirildiği *Savaş Çetinkaya Başvurusu*dur. AYM başvuruda Anayasa'nın 19. maddesinde düzenlenen kişi hürriyeti ve güvenliğinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Ayrıca ihlalin ortadan kaldırılmasının gereği olan “serbest bırakılma”nın gerçekleşmesi için derece mahkemesini ivedilikle harekete geçmeye çağırmıştır:

“Kararın bir örneğinin 6216 sayılı Kanun’un 50. maddesinin (1) ve (2) numaralı fıkraları uyarınca, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için ivedilikle gereği yapılmak üzere ilgili mahkemesine gönderilmesine, ...karar verildi¹⁴⁹.”

Gazeteciler *Erdem Gül, Can Dündar, Şahin Alpay ve Mehmet Hasan Altan*'ın AYM'ye çeşitli hakların yanında hukuka aykırı tutuklama nedeniyle kişi hürriyeti ve güvenliğinin ihlal edildiğini iddia ettikleri başvurularda da Mahkeme Anayasa'nın 19. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir. Mahkeme kararında her ne kadar açıkça serbest bırakılma ifadesine yer vermese de *Erdem Gül ve Can Dündar Başvurusunda* yer alan “Kararın bir örneğinin ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması için İstanbul 14. Ağır Ceza Mahkemesine gönderilmesi¹⁵⁰” hükmü ilgili mahkeme tarafından dikkate alınmış ve başvuruçular tahliye edilmiştir¹⁵¹. *Şahin Alpay Başvurusunda* ise ilgili mahkemenin birinci bireysel başvuru kararını uygulamaması ikinci bir bireysel başvuru yapılmasına neden olmuştur. Mahkeme:

“İncelenen başvuruda tespit edilen ihlalin niteliği dikkate alındığında bu ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için başvuruçunun tutukluluk durumunun sona erdirilmesi

¹⁴⁸<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/ilker-basbug-serbest-birakildi/176520> Erişim Tarihi: 09.03.2025.

¹⁴⁹AYM, T. 21.11.2013, B. No 2012/1303, Savaş Çetinkaya Başvurusu, V. HÜKÜM, H. AYM'nin kararı sonrasında başvuruçunun tahliye edildiği bilgisine bazı gazete haberlerinden ulaşılabilmektedir, <https://www.gazetevatan.com/gundem/337-yil-ceza-alan-saniga-tazminat-ve-tahliye-603965> Erişim Tarihi: 09.03.2025. Tutukluluğun makul süreyi aşmasına ilişkin bir diğer ihlal kararı için bkz. AYM, T. 30.10.2018, B. No 2014/14643, Ali Boztepe Başvurusu, IV. HÜKÜM, C. (www.anayasa.gov.tr).

¹⁵⁰AYM, Erdem Gül ve Can Dündar Başvurusu, 2015/18567, 25.02.2016, p. 1, 104, V. HÜKÜM, D. (www.anayasa.gov.tr).

¹⁵¹<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/gazeteci-dundar-ile-gul-tahliye-oldu-/527427> Erişim Tarihi: 10.03.2025.

dışında bir imkân kalmadığı değerlendirilmiştir. Bu nedenle başvurucunun tutukluluk durumunun sona erdirilmesi suretiyle ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için kararın Mahkemesine gönderilmesi gerekir...Kararın bir örneğinin başvurucunun *tutukluluk hâlinin sona erdirilmesi suretiyle* ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesine... gönderilmesine¹⁵²...”

şeklindeki Hüküm bölümünde “tutukluluk halinin sona erdirilmesi” ifadesiyle serbest bırakılma kararını belirginleştirmiştir. İkinci başvuru kararı üzerine ilgili mahkeme *Alpay*’ı tahliye etmiştir¹⁵³. *Mehmet Hasan Altan Başvurusu (2)*’nda ise AYM Kanun’un 50. maddesi yönünden yaptığı incelemede,

“Başvuruda, tutuklamanın hukuki olmaması ve bununla bağlantılı olarak ifade ve basın özgürlüğünün ihlali nedeniyle Anayasa’nın 19. maddesinin üçüncü fıkrası ile 26. ve 28. maddelerinin ihlal edildiğine karar verilmiştir. Başvurucu yargılandığı dava kapsamında hâlen tutukludur (bkz. § 40). Bu durumda tazminat dışında ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması için kararın mahkemesine gönderilmesine karar verilmesi gerekir.¹⁵⁴”

diyerek başvurucunun serbest bırakılması gerektiğini – dolaylı olarak ifade etmiştir. Hüküm bölümünde ise yalnızca “Kararın bir örneğinin ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması için İstanbul 26. Ağır Ceza Mahkemesine (E.2017/127) GÖNDERİLMESİNE¹⁵⁵” ifadesine yer vermiştir. Diğer gazetecilerin aksine *Altan* bireysel başvuru kararından yaklaşık beş buçuk ay sonra Haziran 2018’de tahliye edilmiştir¹⁵⁶.

Mahkeme serbest bırakılma giderim yoluna tutuklu kişilerin yanı sıra hükümlü kişiler bakımından da başvurmaktadır. Ancak mahkûmiyet hükmünün söz konusu olduğu üç başvuruda AYM, serbest bırakılmanın yanı sıra infazın durdurulması ve yeniden yapılacak yargılamada durma kararı

¹⁵² AYM, T. 15.03.2018, B. No 2018/3007, Şahin Alpay Başvurusu (2), p. 89, VI HÜKÜM, C. (www.anayasa.gov.tr). Vurgu yazar tarafından yapılmıştır.

¹⁵³ <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/sahin-alpay-tahliye-edildi/1091204> Erişim Tarihi: 10.03.2025.

¹⁵⁴ AYM, T. 11.01.2018, B. No 2016/23672, Mehmet Hasan Altan Başvurusu (2), p. 255 (www.anayasa.gov.tr).

¹⁵⁵ AYM, Mehmet Hasan Altan Başvurusu (2), VI. HÜKÜM, C.

¹⁵⁶ <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/mehmet-altan-tahliye-edildi/1189161> Erişim Tarihi: 10.03.2025.

verilmesini de giderim yolu olarak göstermiştir. Bu bakımdan Mahkemenin ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için ne(ler) yapabileceğinin sınırlarının tartışılmasına neden olan *Kadri Enis Berberoğlu (3)*, *Ömer Faruk Gergerlioğlu ve Şerafettin Can Atalay (2) ve (3) Başvurularından* bahsetmek gereklidir. Gazeteci, yazar ve siyasetçi olan *Kadri Enis Berberoğlu*, Anayasa Mahkemesine yapmış olduğu önceki bireysel başvuruda dokunulmazlık hakkını yeniden kazanan bir milletvekili olarak hakkında yargılamaya devam edilmesinin ve tutukluluk halinin devam etmesinin seçilme ve siyasi faaliyette bulunma ve kişi hürriyeti ve güvenliği hakkını ihlal ettiğini ileri sürmüştür¹⁵⁷. AYM başvuranın iddiaları çerçevesinde yaptığı değerlendirmede ihlal kararı vermiş ve “kararın bir örneğinin ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yapılmak üzere¹⁵⁸” ilgili mahkemeye gönderilmesine hükmetmiştir. Ancak ilgili ilk derece mahkemesi başvuru hakkında yeniden yargılama yapılmasına yer olmadığına karar vermiştir¹⁵⁹. Bu karar üzerine Berberoğlu AYM’ye yeni bir başvuru yapmıştır. Mahkeme yeni başvuruya ilişkin yaptığı değerlendirme de ihlal kararlarını tekrarlamıştır. Ayrıca kararın Hüküm bölümünde “mahkûmiyet hükmünün infazının durdurulması” ve “ceza infaz kurumundan tahliyesinin sağlanması” ifadeleriyle serbest bırakılma giderim yoluna işaret etmiştir:

“Kararın bir örneğinin Anayasa Mahkemesinin *Kadri Enis Berberoğlu (2)* kararı ve işbu *Kadri Enis Berberoğlu (3)* kararında tespit edilen hak ihlallerinin ortadan kaldırılması için başvuruçunun yeniden yargılanmasına başlanması, mahkûmiyet hükmünün infazının durdurulması, ceza infaz kurumundan tahliyesinin sağlanması ve yeniden yapılacak yargılamada durma kararı verilmesi şeklindeki işlemlerin yerine getirilmesi için İstanbul 14. Ağır Ceza Mahkemesine (E.2016/205, K.2017/97) GÖNDERİLMESİNE...¹⁶⁰”

AYM’nin 2021 yılında verdiği *Ömer Faruk Gergerlioğlu Başvurusunda* başvuruçunun, milletvekili dokunulmazlık hakkını kazandıktan sonra hakkında terör örgütünün propagandasını yapma suçu nedeniyle yapılan yargılamaya devam edilmesinin ve milletvekili seçildikten sonra kesinleşen

¹⁵⁷ AYM, T. 17.09.2020, B. No 2018/30030, *Kadri Enis Berberoğlu Başvurusu (2)*. Berberoğlu’nun ilk başvurusu hakkında kabul edilemezlik kararı verilmiştir; AYM, T. 18.07.2018, B. No 2017/27793, *Kadri Enis Berberoğlu Başvurusu* (www.anayasa.gov.tr).

¹⁵⁸ AYM, *Kadri Enis Berberoğlu Başvurusu (2)*, VI. HÜKÜM, D.

¹⁵⁹ AYM, T. 21.01.2021, B. No 2020/32949, *Kadri Enis Berberoğlu (3)*, p. 40 (www.anayasa.gov.tr).

¹⁶⁰ AYM, *Kadri Enis Berberoğlu (3)*, VI. HÜKÜM, C.

hükümün infazının durdurulması talebinin kabul edilmemesinin seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakkını ve kişi hürriyeti ve güvenliği hakkını ihlal ettiği iddiasında bulunmuştur. Mahkeme yaptığı değerlendirmede başvuruçunun iddialarını yerinde bulmuş ve Anayasa'nın 67. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılamanın yanı sıra “infazın durdurulmasına” ve “yeniden yapılacak yargılamada durma kararı verilmesine” hükmetmiştir:

“Kararın bir örneğinin seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakkı ile ifade özgürlüğünün ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırılması için başvuruçunun yeniden yargılanmasına başlanması, mahkûmiyet hükmünün infazının durdurulması ile yeniden yapılacak yargılamada durma kararı verilmesi şeklindeki işlemlerin yerine getirilmesi için Kocaeli 2. Ağır Ceza Mahkemesine (E.2017/490, K.2018/80) GÖNDERİLMESİNE... karar verildi¹⁶¹.”

Anayasa Mahkemesinin *Gergerlioğlu* kararıyla benzer nitelikte olduğunu vurguladığı *Şerafettin Can Atalay (2) Başvurusunda* ise başvuruçunun, milletvekili dokunulmaz hakkını kazandıktan sonra hakkında Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini ortadan kaldırmaya veya görevini yapmasını engellemeye teşebbüs suçu nedeniyle yapılan yargılamaya devam edilmesinin ve milletvekili seçildikten sonra kesinleşen hükümün infazının durdurulması talebinin kabul edilmemesinin seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakkını ve kişi hürriyeti ve güvenliği hakkını ihlal ettiği iddiasında bulunmuştur. Mahkeme başvuruya ilişkin değerlendirmesinde *Gergerlioğlu* kararında varılan sonuçtan ayrılmayı gerektiren bir durum tespit etmediğini belirtmiş ve başvuruçunun ihlal iddialarını yerinde bulmuştur¹⁶². Kararın Hüküm bölümünde ilgili mahkemenin ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için ne yapması gerektiğini ayrıntılarıyla ortaya koymuştur:

“Kararın bir örneğinin hak ihlallerinin ortadan kaldırılması için başvuruçunun yeniden yargılanmasına başlanması, mahkûmiyet hükmünün infazının durdurulması, ceza infaz kurumundan tahliyesinin sağlanması ve yeniden yapılacak yargılamada durma kararı verilmesi şeklindeki işlemlerin yerine getirilmesi için İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesine

¹⁶¹AYM, T. 01.07.2021, B. No 2019/10634, Ömer Faruk Gergerlioğlu Başvurusu, VI HÜKÜM, C. (www.anayasa.gov.tr). Gergerlioğlu AYM kararı sonrasında tahliye edilmiştir, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-57743685> Erişim Tarihi: 18.03.2025.

¹⁶²AYM, T. 25.10.2023, B. No 2023/53898, Şerafettin Can Atalay (2) Başvurusu, p. 57 (www.anayasa.gov.tr).

(E.2021/178) GÖNDERİLMESİNE...karar verildi¹⁶³.”

Mahkemenin *Berberoğlu, Gergerlioğlu ve Atalay* başvurularında varılan sonuç AYM Karar Bilgi Bankası’nda serbest bırakılma giderim yolu içinde sınıflandırılmıştır. Bununla birlikte “mahkûmiyet hükmünün infazının durdurulması” ve “yeniden yapılacak yargılamada durma kararı verilmesi” – tıpkı infaz kurumundan tahliyenin sağlanması gibi kişilerin özgürlüğüne kavuşmasını sağlayacak olsa da- teorik olarak serbest bırakılmadan ayrı iki giderim yolu olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ

Hukuki çare, bir hakkın uygulanması ya da bir haksızlığın önlenmesi veya düzeltilmesi için kullanılan araçları ve yolları ifade eder. İnsan hakları hukukunda çare, maddi ve usuli olmak üzere iki unsurdan meydana gelir. Usuli unsur, mağdurun ihlal iddiasını taşıyabileceği yargısal, idari ya da uygun diğer mercilere başvuru yollarının varlığına ilişkindir. Maddi unsur ise bir insan hakkı ihlalinin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için öngörülen telafi yollarından oluşur ve onarım ya da giderim olarak isimlendirilir. 6216 sa. Kanun’un ilgili maddeleri ve Anayasa Mahkemesinin içtihadı çerçevesinde yapılan incelemeye göre Mahkemenin bir temel hak ve özgürlüğün ihlal edildiğine karar vermesi halinde tercih edebileceği üç tür giderim yolu vardır: (1) Yeniden yargılama (2) Tazminata hükmetme (ya da tazminat miktarının belirlenmesi amacıyla genel mahkemelerde dava açılması yolunu gösterme) (3) İhlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için gereken diğer giderim yolları.

Mahkemenin ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için benimseyebileceği ilk giderim yolu yeniden yargılamadır. 6216 sa. Kanun’a göre “yeniden yargılama” kararı verilebilmesi için başvuru konusu kararın herhangi bir kamu gücü tarafından değil yalnızca mahkemeler tarafından verilmiş olması gerekir. Ayrıca yeniden yargılama kararı verilmesi için hukuki bir yararın varlığı gereklidir. Kişinin yeniden yargılama kararı alınmasındaki hukuki yararı, ihlalin ve / veya sonuçlarının yeniden yargılama

¹⁶³ AYM, Şerafettin Can Atalay (2) Başvurusu, VI HÜKÜM, D. AYM verilen ilk ihlal kararının yerine getirilmemesi üzerine yapılan ikinci bireysel başvuruda da aynı ifadeleri tekrar etmiştir, bkz. AYM, T. 21.12.2023, B. No 2023/99744, Şerafettin Can Atalay (3) Başvurusu, VII HÜKÜM, C. (www.anayasa.gov.tr). 30 Ocak 2024 tarihinde milletvekilliği düşürülen Atalay cezasının infazı için halen Marmara Ceza İnfazları Kampüsü’nde (kamuoyunda bilinen ismiyle Silivri Cezaevi’nde) tutulmaktadır, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/toplil-can-atalayin-milletvekilligi-dusuruldu/3123170> Erişim Tarihi: 18.03.2025.

ile giderilmesinin mümkün olmasıdır. Anayasa Mahkemesine göre yeniden yargılama kurumu, yargılamanın yenilenmesi ile temelde aynı olsa da bazı açılardan farklılık göstermektedir. Bu farklılıkların en önemlileri yeniden yargılama kararının ilgili mahkemenin kabulüne bağlı olmaması ve ilgili mahkemenin AYM tarafından belirtilen işlem ya da eylemi yapmakla yükümlü olmasıdır. Kanaatimizce yeniden yargılama ve yargılamanın yenilenmesi kurumlarına ilişkin yasal düzenlemeler lafzi ve usuli olarak farklı ancak amaçsal ve işlevsel olarak aynıdır. Her iki kurum da kesinleşen bir mahkeme kararının ilgili mahkemece yeniden değerlendirilmesine hizmet etmek için tasarlanmıştır. Diğer taraftan AYM'nin bir ihlal tespiti yapması sonrasında, ilgili mahkemeye dosyayı kabul etme konusunda bir alan tanınması ve ihlali gidermek üzere yeniden yargılama yapılmaması ihtimali büyük bir çelişki içerir. Bu bakımdan yeniden yargılama kurumunun ayırt edici özelliklerinin 6216 sa. Kanun'un 50. maddesine eklenecek hükümlerle açıkça belirtilmesi isabetli olacaktır.

Belirtmek gerekir ki 6216 sa. Kanun yeni bir yargılama nedeni değil, yeni bir yeniden yargılama yolu getirmiştir. Başka bir deyişle, yeniden yargılama ile yargılamanın yenilenmesi kurumunun işlevsel benzerliği, bireysel başvuru kararlarının Türk Hukuku açısından yeni bir yargılamanın yenilenmesi nedeni tesis ettiği anlamına gelmez. Bunun için ilgili kanunlara AYM'nin bireysel başvuru kararlarının yargılamanın yenilenmesi nedeni olarak eklenmesi gereklidir. Bunun yanı sıra yeniden yargılama kurumunun işlerliğini artırmak için 6216 sa. Kanun'un 50. maddesine HMK, CMK ve İYUK'taki usul hükümlerinin yeniden yargılamaya ilişkin maddedeki hükümle uygun düştüğü ölçüde uygulanacağı ibaresinin eklenmesi de mümkündür. Böylece dosya üzerinden inceleme yapmanın ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeterli olmadığı durumlarda, ilgili mahkemenin dosyayı ele alırken uygulayacağı usul kuralları belirlenecektir.

Mahkemenin benimseyebileceği ikinci giderim türü tazminattır. Mahkeme maddi ve manevi zararların tazmin edilmesine karar verebilir. Maddi ve manevi tazminatın belirlenmesinde temel kural "eski hale getirme (*restitutio in integrum*)" ilkesidir. Mahkeme kararları ve genel hukuk ilkeleri ışığında maddi ve manevi tazminat kararı verilebilmesi için beş ortak şart mevcut olduğu söylenebilir: (i) İhlal kararı verilmelidir (ii) Başvurucu tazminat talebinde bulunmalıdır (iii) Başvurucu maddi bir zarara uğramış olmalıdır (iv) Meydana gelen maddi zarar ile ihlal arasında nedensellik bağı bulunmalıdır (v) Tazminat miktarının belirlenmesi için ayrıntılı bir incelemeye ihtiyaç

olmamalıdır. Maddi tazminat talepleri bakımından ayrıca başvurunun taleplerini bilgi ve belgelerle desteklemesi de gerekmektedir. Mahkemenin manevi tazminat giderim yoluna maddi tazminat giderim yolundan daha sık başvurduğu görülmektedir. Ancak her iki yolda da tazminatın bir zenginleşme aracı olmaması gerektiği fikriyle tazminat miktarlarını sembolik düzeyde tutmaktadır.

Bireysel başvuru kararlarında benimsenebilecek üçüncü ve son giderim türü ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için gereken diğer giderim yollarıdır. İhlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere dair kararlar bir mahkeme kararından kaynaklanan ihlaller açısından söz konusu olabileceği gibi ihlalin kaynağının bir idari eylem ya da işlem, yargısal işlem veya yasama işlemi olması halinde de söz konusu olabilir. Kanun diğer giderim türlerini “ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere” hükmedilir diyerek ortaya koymuştur. Mahkeme tarafından tespit edilen ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama ve tazminat kararlarının yeterli gelmeyeceği durumlar da söz konusu olabilir. Nitekim Kanun’un ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için Anayasa Mahkemesine verdiği yetki oldukça geniştir. Mahkemenin bireysel başvuru kararları veri tabanı incelendiğinde giderim sekmesinde 50. maddenin ikinci fıkrasında yer alan yeniden yargılama ve tazminat yollarının yanı sıra “ihlalin tespiti”, “yargı kararının icra edilmesi”, “yeniden soruşturma”, “TBMM’ye çağrı”, “sınır dışı edilmeme”, “gereği için gönderme (Mahkeme/Savcılık)”, “gereği için gönderme (İdare)”, “serbest bırakılma” yollarının sıralandığı görülmektedir.

“İhlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için gereken diğer giderim yolları” seçeneği AYM’nin onarım yollarına ilişkin oldukça geniş bir alana sahip olduğunu göstermektedir. Mahkemeye göre hangi giderim yolunun tercih edileceğine ihlalin niteliği dikkate alınarak karar verilmelidir. Giderim, ihlalin sonuçlarının şeklen değil gerçek anlamda ortadan kaldırılmasıdır. Bu bakımdan her biri ihlalin ve sonuçlarının gerçek anlamda giderilmesini hedefleyen onarım yollarının Mahkemenin gelecekteki içtihatlarıyla genişlemesi mümkün ve muhtemeldir. Diğer bir deyişle bireysel başvuru neticesinde seçilebilecek giderim yolları *numerus clausus* değildir. AYM’nin karar yazımında son yıllarda benimsediği “giderim” başlığı, ihlalin nasıl ortadan kaldırılacağı sorusuna berraklık getirmek bakımından oldukça önemlidir. Kanaatimizce Mahkemenin ihlalin ve sonuçlarının nasıl ortadan kaldırılacağı ve hangi giderim yolunu seçtiğine ilişkin iradesinin yeniden

yargılama ve tazminatın yanı sıra diğer giderim türleri bakımından da mutlaka hüküm bölümünde yer alması ve açıklıkla belirtilmesi gereklidir. Böylelikle ihlalinin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için hangi telafi yolunun tercih edildiği ilgili mahkemeler ve kurumlarca tespit edilebilir ve kararın gereği uygulanabilir.

KAYNAKÇA

- Acun, Barış, “İdari Yargılama Usulünde Yargılamanın Yenilenmesi Başvurusu”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2020, C. 11, S. 1, s. 338-352. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1172147>, Erişim Tarihi: 12.11.2025)
- Akbulut, İlhan, Ceza Muhakemesi Hukukunda Yargılamanın Yenilenmesi, Legal Yayıncılık, İstanbul 2018.
- Akyılmaz, Bahtiyar / Sezginer, Murat / Kaya, Cemil, Türk İdari Yargılama Hukuku, 2. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara 2019.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Adil Tazmin Talepleri Uygulama Talimatı, 28.05.2007, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/PD_satisfaction_claims_TUR, Erişim Tarihi: 02.08.2025.
- Atalı, Murat / Ermenek, İbrahim / Erdoğan, Ersin, Medeni Usul Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara 2020.
- Aygut, Hüdanur, “İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Sisteminde İhlallerin Onarılması”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2017, C. 22, S. 37, s. 177-216. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/378921>, Erişim Tarihi: 12.11.2025)
- Bakım, Sevi, “Ceza Muhakemesi Hukukunda Yargılamanın Yenilenmesi”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 19, S. 2, s. 919-952.
- Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law, General Assembly Resolution 60 /147, Adopted 16 December 2005, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-and-guidelines-right-remedy-and-reparation>, Erişim Tarihi: 28.07.2025.
- Bilgin, Fehmi Kerem, Uluslararası Hukukta Restitutio in Integrum İlkesi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014.
- Black’s Law Dictionary, Bryan A. Garner (Editor in Chief), Ninth Edition, West Publishing Co., St. Paul MN USA 2009.

- Boz, Selman Sacit / Nacak, Mehmet / Ceylan, Can / Bayer, Çağrı, Türk İdari Yargılama Hukukunda Yargılamanın Yenilenmesi, Adalet Yayınevi, Ankara 2021.
- Çağlayan, Ramazan, İdari Yargılama Hukuku, 13. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2021. (İdari Yargılama Hukuku)
- Çağlayan, Ramazan, “İdari Yargıda Yargılamanın Yenilenmesi Sebepleri ve Sınırlılığı”, AÜEHFD, 2002, C. 6, S. 1-4, s. 61-76. (Yargılamanın Yenilenmesi Sebepleri ve Sınırlılığı) (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1874011>, Erişim Tarihi: 26.01.2026)
- Çakan, Seher, Uluslararası Hukukta Bireyin Onarım Hakkı, Astana Yayınları, Ankara 2021.
- Çakmak, Ufuk Ramazan, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Yargılamasında Hakkaniyete Uygun Tatmin, Adalet Yayınevi, Ankara 2021. (Hakkaniyete Uygun Tatmin)
- Çakmak, Ufuk Ramazan, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Manevi Tazminat”, Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2024, C. 14, S. 2, s. 1093-1120. (Manevi Tazminat) (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4078495>, Erişim Tarihi: 12.11.2025)
- Centel, Nur / Zafer, Hamide, Ceza Muhakemesi Hukuku, 21. Bası, Beta Yayınları, İstanbul 2022.
- Doğru, Osman, “Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarının Bicişim Yönünden Değerlendirilmesi”, Anayasa Yargısı, 2015, C. 32, s. 35-65. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/939476>, Erişim Tarihi: 12.11.2025)
- Doğru, Osman, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Rehberi, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- Erdoğmuş, Talha, “İdari Yargılama Hukukunda Yargılamanın Yenilenmesi Sebebi Olarak Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararları”, Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2020, C. 8, S. 1-2, s. 39-64. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2277699>, Erişim Tarihi: 12.11.2025)
- Erge, Recep Ersel, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Hakkani-

- yete Uygun Tatmin, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2016.
- Göztepe, Ece, İnsan Haklarının Korunmasında Geçici Tedbir, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2017.
- Göztepe, Ece, “Bireysel Başvuru Kararlarının İcrası: Anayasa Mahkemesi’nin Doğrudan ve Dolaylı ‘Çağrı Kararları’ Üzerine Bir İnceleme”, Anayasa Yargısı, 2021, C. 38, S. 1, s. 43-83. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1851631>, Erişim Tarihi: 12.11.2025)
- Gümüş Boyacı, Özgem Tuğçe, “Yapısal ve Sistemik Sorunun Çözümünde İnsan Hakları Tazminat Komisyonu”, İnsan Hakları Yıllığı, C. 42, S.1 (Cumhuriyetin 100. Yılında Ulusal İnsan Hakları Koruma Mekanizmaları Sempozyumu Özel Sayısı), s. 1-38. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3990971>, Erişim Tarihi: 22.01.2026)
- Gümüşay, Ramazan, Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Yolunda İhlal Kararlarının İcrası, Adalet Yayınevi, Ankara 2019.
- Gündüz, Hakan, Ceza Muhakemesi Hukukunda Yargılamanın Yenilenmesi, Yetkin Yayınevi, Ankara 2019.
- <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D23/Y5/T1/WebOnergeMetni/4c2551d8-ae51-45d3-85f7-2259c8a26e23.pdf>, Erişim Tarihi: 27.01.2026.
- <https://www.aa.com.tr/tr/politika/tipli-can-atalayin-milletvekilligi-dusuruldu/3123170>, Erişim Tarihi: 18.03.2025.
- <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/3-tutuklu-milletvekili-daha-tahliye-edildi/193007>, Erişim Tarihi: 09.03.2025.
- <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/balbay-tahliye-edildi/198781#>, Erişim Tarihi: 09.03.2025.
- <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/bdpli-vekiller-ayhan-ve-yildirim-tahliye-edildi/193176>, Erişim Tarihi: 09.03.2025.
- <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/gazeteci-dundar-ile-gul-tahliye-oldu-/527427>, Erişim Tarihi: 10.03.2025.
- <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/ilker-basbug-serbest-birakildi/176520>, Erişim Tarihi: 09.03.2025.

- <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/mehmet-altan-tahliye-edildi/1189161>, Erişim Tarihi: 10.03.2025.
- <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/sahin-alpay-tahliye-edildi/1091204>, Erişim Tarihi: 10.03.2025.
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-57743685>, Erişim Tarihi: 18.03.2025.
- <https://www.gazetevatan.com/gundem/337-yil-ceza-alan-saniga-tazminat-ve-tahliye-603965>, Erişim Tarihi: 09.03.2025.
- İnceoğlu, Sibel, Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Türkiye ve Latin Modelleri, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2017.
- Kanadoğlu, Korkut, Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2015.
- Karahan, Özge, “‘TBMM’ye Çağrı’ Giderim Kararlarının İşlevsizliği ve Bu Kararlara İşlevsellik Kazandırılması Amacıyla Getirilen Önerilerin Değerlendirilmesi, Yasama Dergisi, 2022, S. 46, s. 37-72. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2552134>, Erişim Tarihi: 12.11.2025)
- Karaman, Ebru, Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Yolu, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2013.
- Karan, Ulaş, Öğretide ve Uygulamada Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2018.
- Kılıç, Abbas, “Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine Bildirilmesi”, Anayasa Yargısı, 2021, C. 38, S. 1, s. 85-126. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1851720>, Erişim Tarihi: 12.11.2025)
- Kuru, Baki / Aydın, Burak, İstinaf Sistemine Göre Yazılmış Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı, 8 Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2023.
- Köküsarı, İsmail / Gedik, Ömer, Türk Anayasa Yargısı, Yetkin Yayınları, Ankara 2024.
- Nişancı, Dilaver, Ceza Muhakemesinde Yargılamanın Yenilenmesi, 2. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2021.

- Önay, Işık Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarında Maddi Tazminata Hükmetme Yetkisi ve Mahkemenin Bu Konudaki Uygulamaları Üzerine Düşünceler, https://www.academia.edu/36890685/Anayasa_Mahkemesinin_Bireysel_Başvuru_Kararlarında_Maddi_Tazminata_Hükmetme_Yetkisi_ve_Mahkemenin_Bu_Konudaki_Uygulamaları_Üzerine_Düşünceler, Erişim Tarihi: 02.08.2025.
- Özbey, Özcan, Türk Hukukunda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı, 2. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2013.
- Özdemir, Omca / Akkaya, Damla, “Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Onarım”, Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2023, C. 13, S. 1, s. 87-148. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3081687>, Erişim Tarihi: 12.11.2025)
- Özdemir, Omca, “Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Tatmin”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2024, C. 28, S. 1, s. 641-704. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3600087>, Erişim Tarihi: 12.11.2025)
- Özekes, Muhammed, “Geçici Hukuki Koruma”, Pekcanitez Usul Medeni Usul Hukuku Cilt III, 15. Bası, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2017, s. 2435-2593. (Editörler: Pekcanitez, Hakan / Özekes, Muhammet / Akkan, Mine / Taş Korkmaz, Hülya)
- Özekes, Muhammed, “Kanun Yolları”, Pekcanitez Usul Medeni Usul Hukuku Cilt III, 15. Bası, On İki Levha Yayınları, s. 2150-2345, İstanbul 2017. (Editörler: Pekcanitez, Hakan / Özekes, Muhammet / Akkan, Mine / Taş Korkmaz, Hülya)
- Pekcanitez, Hakan, “Bireysel Başvuru Sonunda Verilen Kararların Medeni Yargıya Etkisi”, Anayasa Yargısı 35, 2018, s. 73- 104. (https://ayam.anayasa.gov.tr/media/5861/hakan_pekcanitez.pdf, Erişim Tarihi: 26.01.2026.)
- Salihpaşaoğlu, Yaşar, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yargılamada Kullandığı Yöntem, İlke ve Usuller, Adalet Yayınevi, Ankara 2024.
- Shelton, Dinah, Remedies in International Human Rights Law (2nd edn), Oxford University Press, New York 2006.
- Şahin, Cumhuriyet / Göktürk, Neslihan, Ceza Muhakemesi Hukuku, 13. Bası, Seçkin Yayınları, Ankara 2022.

- Şirin, Tolga, “Türk Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarının Değerlendirilmesi”, Kamu Hukukçuları Platformu Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Türkiye Uygulamasının Almanya ve Strazburg Ekseninde Karşılaştırılması, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2017, s. 26-107 (Haz. Ece Göztepe, Mustafa Mert Alpbaz). (Bireysel Başvuru Kararlarının Değerlendirilmesi)
- Şirin, Tolga, Türkiye’de Anayasa Şikayeti (Bireysel Başvuru), On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2013. (Anayasa Şikayeti)
- Tanrıver, Süha, Medeni Usul Hukuku Cilt II, Yetkin Yayınları, Ankara 2021.
- Tansuğ, Çağla, İdari Yargılama Hukukunda Yargılamanın Yenilenmesi, Beta Yayınları, İstanbul 2016.
- Ünal Açıkğöz, Merve / Güneş, Merve, “Bireysel Başvuruda Tedbir”, Anayasa Yargısı, 2024, C. 42, S. 1, s. 295-366. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/5131721>, Erişim Tarihi: 25.01.2025)
- Yaşar, Jülide, “Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolunda Verilen İhlal Kararlarının Kesinliği ve Bağlayıcılığı”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2021.
- Yıldız, Ceren, “Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Hak İhlalinin Kanundan Kaynaklanması Sorunu ve Bu Soruna İlişkin Çözüm Önerileri”, GSÜHFD, 2021, s. 367-415. (<https://research.ebsco.com/c/jljw3b/search/details/j7cgbnkalr?db=e5h>, Erişim Tarihi: 27.01.2026)
- Yıllık Rapor 2024, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Mart, 2024, https://www.anayasa.gov.tr/media/9655/2024_yillik_rapor.pdf , Erişim Tarihi: 31.07.2025.

1. Finansal Destek Beyanı | Financial Support Statement

Bu çalışma herhangi bir finansal destek almadan gerçekleştirilmiştir. | This research received no financial support.

2. Çıkar Çatışması Beyanı | Conflict of Interest Statement

Yazar, çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir. | The author declare no conflict of interest.

3. Etik Kurul Onayı | Ethics Committee Approval

Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir. | Ethics committee approval was not required for this study.

4. Yazar Katkı Beyanı | Author Contributions

Bu makale yazar tarafından tek başına hazırlanmıştır. | This article was solely authored by the writer.

5. Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı | Research and Publication Ethics Statement

Yazar, çalışmada akademik etik kurallara uyulduğunu ve herhangi bir etik ihlal bulunmadığını beyan etmektedir. | The author declare that all ethical guidelines for research and publication have been followed and that no violations have occurred.

6. İntihal Taraması ve Hakemlik Süreci | Plagiarism and Peer Review Statement

Makale, intihal programıyla taranmış ve çift kör hakemlik sürecinden geçmiştir. | This article was screened by plagiarism detection software and evaluated through a double-blind peer-review process.